

A
SZOCIALIZMUS ALAPELVE.

ÍRTA
LEGÁNYI GYULA dr.

Ára 1 korona.

DEBRECEN, 1908
HEGEDŰS ÉS SÁNDOR KÖNYVKIADÓHIVATALA.

Előjáró.

A szocializmus a szükségletek kielégítéséért megindított harcnál nem egyéb. E harcban résztvesznek, akik szükségleteiket nem tudják kielégíteni, és akik tudják, de meg vannak arról győződve, hogy az ember mai szociális helyzete sem nem jó, sem nem igazságos. És mivel a szükségletek kielégítése az élet föltétele, nyilvánvaló, hogy e harcnak erkölcsi alapja lévén, sikerrel kell végződnie.

A szükségletek kielégítésére, más szóval a megélhetés biztosítására első sorban a munkához való jog szükséges. Ezt a jogot az individualizmus, azaz a mai társadalmi rend nem adhatja meg, azért képtelenségnek tartja. Mivel azonban a munkához való jog egyértelmű az élethez való joggal, nyilvánvaló, hogy nem e jog, hanem maga az individualizmus képtelenség.

Hogy e jog életbevágó kérdés, kitetszik abból az egyszerű tényből, hogy a birtoktalan osztály munka-, azaz keresetnélkül éhen vész. Azért ezt a jogot a keresethez való jognak is nevezhetem, és mivel a birtoktalan osztályra nézve megvan a munka kényszere, de lehetősége nincsen meg, sőt a lehetőségnek

az elvet is képtelenségnek mondják, nyilvánvaló, hogy a mai gazdasági és jogrendnek sem gyakorlati, sem erkölcsi alapja nincsen.

A szocializmus azonban nemcsak a munkához való jogot, hanem a munka természetes díját is akarja biztosítani. Mi a munka természetes díja? Nem egyéb, mint annak terméke. Az individualizmus ezt még nagyobb képtelenségnek tartja, ami nagyon természetes, mert hiszen a mai magántulajdont, minden járulékával egyetemben, tehát a föld- és tőkejáradékkal együtt meg akarja óvni. A föld- és tőkejáradék munkanélkül való életet biztosít, így tehát az individualisták a munkanélkül való életet akarják továbbra is biztosítani.

A-mai gazdasági és jogrendben kétféle munkanélküliség van. A birtokos osztály munkanélkülisége biztosítja e megélhetést, a birtoktalan osztályé pedig az éhhalált jelenti. Az élethezvaló jogot lefoglalja tehát a birtokos osztály, azért meg nem állhat a mai jogrend. És ideig-óráig való megmaradását csak az erőszaknak, szóval: törvényesen megállapított hatalmának köszönheti. A hatalmi viszornak kell tehát megváltozni, ami csak idő kérdése, hogy a mai jogrend oly rendnek adjon helyet, mely az élethezvaló jogot mindenki számára biztosítja.

Ruskin is azt tartja, hogy a mai vagyonyjog mérőben az erőszakra támaszkodik s így minden erkölcsi erő híjjával van. „Birtokodat csak úgy védheted meg”,

írja ő, „ha győződ erővel. Ha van szemed, látod, hogy a birtoklás mai rendje egyedül az erőszakból táplálkozik. Több ízben mondtam már a földbirtokosoknak, csak tartsátok meg birtokotokat, amíg tehetitek, nemsokára úgyis annak az erőpróbának lesztek szemtanúi, amely így szól: aki bírja, marja”. (Fors.

London 1899. III. köt. 411. 1.)

I. FEJEZET.

Az élet föltétele.

Minden szerves testnek életföltétele a szükségletek kielégítése. Ez elvből kiindulva, már a legrégebb szocialista írók oly gazdasági és jogrendet követelnek, melyben kiki munkája után a termelt javakból annyit kapna osztályrészüln, amennyi szükségleteinek fedezetére föltétlenül szükséges. Menger Antal említi könyvében, hogy Godwin már 1793-ban Londonban megjelent *An enquiry concerning political justice* című művében írja, hogy a termelt javak helyes megosztásától függ az ember boldogulása és a társadalom fejlődése. A javak megosztásának, vagyis a részesezésnek olyannak kell lenni, hogy kiki szükségleteit kielégíthesse, természetesen a társadalmi intézményeknek mind erkölcsi, mind értelmi szempontból teljesen meg kell változniuk, hogy az ilyen részesezést nyélbe lehessen ütni. E könyvében kinyilatkoztatja, hogy munkája termékével kiki szabadon rendelkezék. A magántulajdon mai alakját akként bírálja, hogy az bizonyos társadalmi osztályoknak megengedi, hogy mások munkájának gyümölcsével rendelkezzenek, és így munka nélkül biztos megélhetésre szert teyenek.

Ugyancsak Menger említi, hogy Hall 1805-ben Londonban *The effect of civilisation* című munkájá-

ban írja, hogy az angol munkások munkájuk termékének csak nyolcad részét kapják bérül, a többi hét-nyolcadrészt a birtokos osztály vágja zsebre föld- és tőkejáradék gyanánt. Nyolc óra közül tehát csak egy óráig dolgozik a munkás magának, hét órán keresztül pedig a birtokosnak robotol. Ennek az igazságtalan helyzetnek meg kell változnia, még pedig akként, hogy kiki munkája gyümölcsét maga vágassa zsebre. Azt is említi Menger, hogy Thomson 1824-ben megjelent *An inquiry into the principles of the distribution of wealth* című munkájában mondja, hogy a munka terméke voltaképpen a munkás tulajdona. A mai jogrend másként intézkedik s a termékből csak annyit juttat neki, amennyi pusztán életének tengésére föltétlenül szükséges. (Menger Antal, *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag*. Stuttgart és Berlin, 1886.)

Az újabb szocialista írónál ezek az elvek, melyek a francia írók közül Brissot és Proudhonnál is előfordulnak, már, mint közhelyek szerepelnek, szóval már közkinccs gyanánt szájról-szájra járnak. Így tudja és ismeri őket ma már minden osztálytudatos munkás. Ezek az elvek ma már uralkodó eszmék s ezeknek az igazságát hova-tovább nagyobb körök ismerik.

Magam már (1890) megírtam, hogy a mai gazdasági és jogrend sem nem igazságos, sem nem erkölcsös, mert nem számol az élet föltételével, tudniillik a szükségletek kielégítésével, Ezt az elvet figyelembe sem akarja venni, mert lehetetlennek tartja, mert az ínséget természeti törvénynek s nem társadalmi tökéletlenségnek tekinti. Úgy teszen, mint Antisthenes tanítványa, Diogenes, és a szükségleteket

a legkisebb mértékre szabja, s úgy vélekedik, mint Malthus, aki szintén természeti törvénynek tartja az ínséget, s azért a szaporodás mesterséges megakasztását hirdeti egyedüli mentő szerül. Ebben az útvesztőben lehetetlenné, teszi a mai jogrend az erkölcsi életet, mert megsemmisíti annak a föltételét. Mert mi az erkölcs föltétele? Az ösztönök kielégítése. Hiszen az önzetlenség csak ott kezdődik, ahol az önzés ki van elégitve. Ahol ínség uralkodik, ott irgalomról és szeretetről szó sem lehet. Darwin is azt tartja, hogy a nyomor nem egyéb, mint valamely ösztön kielégíthetetlensége. (The descent of man.)

Vajjon az ösztönök kielégítése lehetséges-é? Ős állapotban mindenesetre, mert hiszen csakis oly ösztönök állhattak elő, melyeknek kielégítéséről a természet gondoskodott. Az ős állapot a köztulajdon állapota, melyben a közjavakhoz, azaz a földhöz és annak szabad terményeihez kiki hozzáférhet. A kommunizmus tehát az ösztönök kielégítésének és így az erkölcsös életnek kedvez. Hát a polgárosodás vajjon lehetővé teszi-e a kielégítést? A mai polgárosodás a magántulajdon korszaka. Benne a közjavak ki vannak sajátítva és így nem mindenki számára hozzáférhetők. Ebben a jogrendben tehát csak korlátozott számú embereknek lehetséges a kielégítés. Itt már a természettel szemben vannak jogos és jogtalanok, mert megszűnván a köztulajdon, mint jogi intézmény, az emberiség két részre szakad, birtokosokra és birtoktalanokra. A birtokos osztály kisajátítja a természettel együtt az embert is s annak munkáját is, amiből következik, hogy az élet föltételét s azzal együtt az erkölcsös életet lehetetlenné teszi. Jól

mondja Sajó Károly, hogy az emberben föltámadt már annak a tudata, hogy mai állapota sem nem jó, sem nem erkölcsös. (Természettudományi Közlöny. 1896. 125. 1.)

Amit Molnár Antal a középkori népvándorlásról ír, ráillik a mai korra: „Széttörnek az embert méltóságából kivetkőztető zsarnokság bilincsei. A cézári önkény elől Attila udvarához menekülő sok római élő példával bizonyítja, hogy a hatalom és az anyagi élvezetek előtt porban csúszó népek lassanként eszmélni kezdenek, ismét a szabadságban találják az emberiség legfőbb javát. Annak éltető lehellete kelti utóbb új életre, mi az antik világból még megmaradt. Friss vér jut a római császárság vén testébe, demokrata nézetek a cézárok hatalmát istenítő társadalomba. Új világszemlélet kerül föléje a régi állam-eszmének, *új jogrend keletkezik, a közösség ügyeit nyilvános gyűléseken intézik el s a népakarat utat tör az államok sorsának intézésében.*” (Ribáry, Világtörténet. IV. kötet. 13. 1.)

Mivel a társadalom föltétele a munka s a haladás föltétele a munkamegosztás, nyilvánvaló, hogy mindazok, akik a munkamegosztás révén a munkában résztvesztnek, a munka gyümölcsében is osztozkodjanak. Ez az osztozkodás nincsen meg a mai társadalomban, ami a mai nap világszerte észlelhető társadalmi forrongásnak s gazdasági válságnak forrása.

Mivel a szükségletek kielégítése nemcsak erkölcsi törvény, hanem egyúttal az élet föltétele, mindenkor kénytelen az ember erőszakhoz nyúlni, ha a kielégítés akadályba ütközik. Az erőszak elfojtása volt mindenkor a hatalom első feladata, de mivel szintén csak

erőszakot alkalmazott a helytelen jogrend és kivált a maga hatalmi állásának a megvédésére, örökös a dula-
kodás, mint az éhes farkascordánál a konc körül.
(Lásd Értekezésemet A társadalom és az erkölcs.
Természettudományi Közlöny. 1890. 265. 1.)

Majdnem abban az időben (1901) a Közgazda-
sági Szemlében „A szükségéről” című értekezésem-
ben megírtam, hogy a szükségletek kielégítésének biz-
tosítása és megkönnyítése a társadalom feladata. Vajjon
teszi-e azt a mai társadalom? Ma még a magántulaj-
donon felépült gazdasági berendezkedés olyan, hogy
a birtokosnak kénye-kedvére ki van szolgáltatva a
birtoktalan, szóval az erősnek a gyöngéje. Ebben az
erőszakon alapuló jogrendben szó sincsen a munka-
megosztásról és még kevésbé a termelt javak meg-
osztásáról, pedig a munkamegosztás elvében benne
van a javak arányos megosztásának elve is. A hely-
telen közfelfogás nyomása alatt igyekszik a közhatalom
a mai jogrendet továbbra is megóvni és minden ellen-
kező törekvést tüzzel-vassal üldözni. Az arányos
részesedést ugyan sokan elvben igazságosnak, de a
gyakorlatban kivihetetlennek tartják. Az individualista
Spencer is kiérezte, hogy az ínség s a világszerte
dúló forrongás oksági kapcsolatban van a része-
sedés kérdésével, de abba a nagy hibába esett, hogy
az arányos részesedést bár elméletben igazságosnak,
de a gyakorlatban kivihetetlennek tartja, mert lehe-
tetlen a megosztás mértékét megállapítani. Szerinte a
részesedés egyedüli szabályozója a kínálat és a kelet.
Ha mindnyájan földművelők volnánk, mondja ő, akkor
talán arányosan megoszthatnók a munka gyümölcsét,
de az értelmi és testi munka különféleségénél fogva

lehetetlen az élet szükségéit egy kaptára szabni. (Social Statics. London 1892 64. 1.) Ő szerinte tehát a kínálat és a kelet az egyedüli mérték s az az arányos részesedés elvét lehetetlenné teszi. Spencerral együtt sok gazdasági író nagyra van a kínálat és kelet elvével. Minden gazdasági jelenséget ez elv alá bújtatnak, pedig ez az elv legfeljebb a termelés szabályozója. A részesedés szabályozója soha sem volt a kínálat és a kelet, hanem a rabszolgaság korában a gazda, a jobbagyság korában a földesúr s a mai korban a jogrend, szóval a vagyonjog. A szocialista gazdasági írók már erre az álláspontra helyezkednek, és ki is nyilatkoztatják, hogy a részesedés mértéke merőben az állami intézményektől függ, sőt tovább mennek s azt állítják, hogy a gazdasági élet csak akkor egészséges, ha a részesedés kérdését helyesen fejtik meg. Így Bernhardi azt tartja, hogy a legszaporább termelés is hiábavaló, ha a részesedés helytelen. így vélekedik Sismondi is, mondván, hogy a részesedés kérdése elsőrendű társadalmi kérdés s hogy a mai részesedés helytelen. Másik nagy hibája Spencerneknak, hogy nem tart mindnyájunkat földművelőknek. A munkamegosztás elvénél fogva mindnyájan földművelők, vagy ha úgy tetszik, mindnyájan tisztviselők vagyunk, mert, ha nem volnának vargák, kiki maga készítené lábbelijét, amint Tolstoj teszi, s ha nem volnának földművelők, kiki maga szántaná meg földjét, mert különben kenyér nélkül maradna. Ha már most elismerjük, hogy mindnyájan egy mesterséget folytatunk, akkor közelebb jutunk a részesedés kérdésének megfejtéséhez, s mivel más mértékünk nincsen a teljesített munkánál, ez az egyedüli szabályozó és ennél fogva a

termelt javak azé, aki termeli, más szóval a munkás díja a munka gyümölcse. (Közgazdasági Szemle. 1901.205.1.)

Nagyra vannak a céhbeli kögazdák, amint az imént említettem, a kínálat és a kelet elvével s jobb mérték hű jávai ez szabja meg a munkás bérét, az ő véleményök szerint. Tehát az ő vallomások szerint is csak portéka az ember, kinek piaci ára van s az embervásárban a tőke lejobb igyekszik szállítani az emberportéka árát, hogy nagyobb tőkejárdékot biztosítson. Az ember tehát a tőke rabszolgája lett s ezzel a kapitalizmus elérte a delelőpontot. A kínálat és a kelet, a gazdasági életnek e jelensége azonban, amint mondtam, legfeljebb a termelés szabályozója, mert, ha nincsen keleté a búzának, akkor lejobb szállítják annak termelését, s ha nagy a cséplőgép keletje, akkor e gépnek a gyártását fokozzák. Ez az elv is azonban nagyon csalóka. Ma a magántulajdon korszakában és a gazdasági rend anárkiájában még a termelést sem szabályozza, s nem szabályozhatja annál az egyszerű oknál fogva, hogy maga a tudomány, a gazdaságtan nem tudja, mi a szükséglet, még kevésbé, mi a közszükséglet, annál fogva ma a termelés nem erre, hanem csupán a nyereszkesedésre van tekintettel. És hogy a termelést sem szabályozza a kínálat és a kelet, kitetszik továbbá abból a tényből, hogy a gazdasági élet folytonos váltságnak van kitéve, ami miatt ma sem a munkásnak, sem a munkáltatónak biztos megélhetést nem biztosít. Bizonyosság rá a munkaalkalmak kevés száma s a munkanélküliség, ami a szűk korlát közé szorított termelésnek egyik oka.

Az ember élete ma sem nem jó, sem nem erkölcsös annál az egyszerű oknál fogva, hogy a tár-

sadalmi intézmények helytelenek. A helytelen intézmények teljesen megzavarták a társadalmi életet. A társadalmi élet beteg és lépten-nyomon találkozunk kóros tünetekkel. És mivel a társadalom már régen nem tud megfelelni az élettani feladatoknak, a betegség krónikus.

Ha valamely szerves test nem tud megfelelni az élettani feladatoknak, előbb működésbeli zavarok állanak elő látszólagos szervi elváltozás nélkül, később azután mutatkozik a szervi elváltozás és elfajulás. Az egyéni szervezetben a krónikus baj halált okoz, a közösségi szervezetben, a társadalomban, azonban csak katasztrófát, mert újraalkotó ereje oly nagy, hogy a krízis beálltával az elfajult szervet kiküszöböli, kilöki s helyette újat állít. Így például azt a szervet, mely a zsarnoki hatalmat kezeli, teljesen kilöki a szervezetből s újjal pótolja, mely az adott föltételeknek megfelel.

Azok a kóros tünetek, melyek a társadalom krónikus betegségét bizonyítják, következők: a féktelen versenyharc, mely a nyereszkesedés elvén nyugszik s az olcsó termelés elvét honosította meg; a gazdasági válság, mely állandó és általános s mely az imént említett elv következménye; a munkanélküliség, mely a munkához való jog híjja miatt s ez pedig a magántulajdon intézménye miatt állott elő; az osztályharc, mely szintén a vagyonjog eredménye, mely birtokosra és birtoktalanra, és kiváltságosra s kiváltságtalanra osztja az embereket; és végre az embergyűlölet, mely a felebaráti szeretetet kiölte. Ez annak az erkölcstelen gazdasági rendnek a következménye, mely rendszerrétette, hogy a társadalom két osztályból áll: fosztogatókból és kifosztottakból.

E tünetek közé tartozik még az általános eladósodás. Az egyes országok, még azok is, akik valóságos kincses bányák, nem fölös javakkal, hanem adóssággal rendelkeznek, annyira, hogy egyik-másika bukás szélén áll. Ez a jelenség is a magántulajdon intézményének a következménye, mely a javak termelését s még inkább a termelés fokozását korlátozza.

Honnan ered az, eladósodás? Minden esetre abból a tényből, hogy a társadalmi szükségleteket nem tudják fedezni, A munkaalkalmak csekély száma miatt nem tudnak annyi javakat termelni, amennyi a közszükséglet fedezésére föltétlenül szükséges s így idegen tőke felhasználásával segítenek a bajon. A baj egyik oka abban is rejlik, hogy a nagybirtokos osztály aránytalanul kisebb mértékben járul a közteherviseléshez, mint a kisbirtokos s birtoktalan osztály, mely utóbbit jobban sújtja a fogyasztási adó, de meg az egyenes adó is, mert a fokozatosan emelkedő, a progresszív adót még sehol sem sikerült a birtokos osztály ellenállása miatt behozni. Nagyon találóan mondja Ruskin, hogy minden gazdag ember irtózik a jövedelmi adótól, jól esvén neki, hogy a fogyasztásbeli cikkek, a tea, kávé, cukor és dohány után csak annyi adót fizet, mint a szegény ember, de már jövedelme után nem szeret fizetni. Pedig csak az az egyedüli tisztességes és helyén való adó, amit a jövedelem, de még inkább a vagyon után fizetnek, még pedig fokozatos százalékemelkedéssel a vagyon nagyságához képest. Az ilyen adózásnak az a legkiválóbb jó tulajdonsága, hogy köztudomásra juttatja, kinek mije van s hogyan jut ahhoz. Mindenfajta csavargó, szegény vagy gazdag, megegyezik abban, hogy élet-

módját s keresetét senkinek sem szereti orrára kötni. És bár az országot nem nagyon érdekli, hogy a szegény csavargók miképpen élnek, de már ahhoz nagy érdek fűzi, hogy megtudja, miképpen élnek az úri csavargók. (Fors. London, 1899. I. köt. 142. 1.)

II. FEJEZET.

A szükséglet fogalma.

Az első fejezetben kimutattam, hogy az élet föltétele a szükségletek kielégítése, ami nélkül sem társadalmi, sem erkölcsös életet el nem lehet képzelni. Ha már most az az élet föltétele, akkor a társadalmi élet célja a szükségletek könnyű kielégítésénél egyéb nem lehet. A könnyítés meg van a társadalmi munkamegosztásban, mert míg Ős állapotban és a kommunizmus korában nagyon szaporátlan s nagyon fárasztó volt a termelés, kiki maga termelvén mindazokat a javakat, melyekre föltétlenül szüksége volt, addig ma a munkamegosztás elvénél fogva sokkal szaporább a termelés, először mert tanult s külön arra a arra gyakorolt munkás végzi a különböző mestersegeket, és másodsor mert a tömeges előállítás mindig szaporább. Igaz, hogy ős állapotban kevesebb volt a szükséglet, tehát kisebb volt a fáradság is, és ma a polgárosodás haladtával nagyon megszorodtak, kivált a társadalmi szükségletek, de a műtani ismeretek is nagyon fejlettek, ami a munka könnyítésére szolgál, mert hiszen a sok értékes gép mind levette az ember válláról a terhet. De azért az ember még

ma is fölösleges fáradsággal keresi meg kenyerét', aminek oka kiváltképpen a magántulajdon lenyűgöző és kizsákmányoló természetében rejlik.

Hiszen közismert tény, hogy a munkás még nem régen is 14–15 órát volt kénytelen naponként dolgozni, hogy kenyerét megkereshesse, és ha az ipari munkás az öntudatos proletárság bátor és szívós küzdelme folytán 9–8 órára szállította le a munkaidőt, a földművelésnél alkalmazott napszámos még mindig a régi túlságos munkaidővel van megterhelve. Látni való, hogy nem a magántulajdon jóvoltából, hanem a szakszervezetek kitartó harcának eredményeként vívták ki a munkások az egészségügyi és erkölcsi szempontból föltétlenül üdvös rövidebb munkaidőt s valamivel magasabb bért, ami azonban még mindig nagyon is a mértéken alul mozog.

Röviden említettem már, hogy a szükségletek kielégítése az élet föltétele s a szükségletek könnyű kielégítése pedig az élet célja, nyilvánvaló tehát, hogy a szükségletek kérdése nem egyéni, hanem társadalmi feladat, annyival is inkább, mert a szükségletek kielégítésével, még inkább pedig a könnyű kielégítésével oksági kapcsolatban van a szaporodás, már pedig tudni való, hogy a szaporodás nem egyéni, hanem társadalmi szükséglet.

A mai individuális társadalom azonban nem sokat törődik a szükségletekkel, egyszerűen annál az oknál fogva, mert nem is tudja kielégíteni, azután pedig, mert csak a birtokos osztály hasznával és szükségleteivel törődik, a munkásosztályéval pedig csak annyiban, hogy a fizikai munkaerőt el ne szítse. Tehát még mindig a rabszolgaságnál tartunk

s a szűkös élelmet megadjuk, hogy a rabszolga a járomból ki ne dűljön.

Az individualizmus szolgálatában álló tudomány, szintén ügyet sem vet a szükségletek kérdésére. Így a hivatalos gazdaságtan azt sem tudja mi fán terem, es azzal tudatlanságának nyomása alatt sehogy sem, vagy nagyon röviden és mostohán bánik el.

A hivatalos gazdaságtan nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy azon fordul meg a sociális átalakulás nagy kérdése. És talán éppen azért mellőzi makacsul.

Az idevágó munkák röviden, pár szóval intézik el ezt az életbevágó kérdést, és azért az érdeklődő kénytelen egész könyvtárakat átkutatni, s akkor is az eredmény oly silány, hogy legfeljebb ilyen kijelentésre bukkan valamely rejtett zugban: a szükségletek százfélék; vagy pedig: a szükségletek meghatározhatatlanok; vagy végre: még az alapszükségeket sem ismerjük.

E kiváló kérdésnek ilyenén félvállról kezelése és mellőzése nagy baj, hasonló ahoz a nagy botláshoz, amit Malthus elkövetett, mikor az ínséget természeti törvénynek nyilvánította, mert amint monda, az ember szaporább, mint a gabona: (Essay on principles of population.) E kijelentés nagyon kapóra jött a világszerte megtámadott individualizmusnak, mert most már megnyugtathatta lelkiismeretét, mondván, hiába döngöttek váram kapuját, immár tudományosan be van bizonyítva, hogy az ínség nem az én bűnöm, az természeti törvény, és hogy a dögvész és a háború a túlságos elszaporodásnak jótékony ellenszere. Ha pedig dögvésztől és fegyvertől nem akartok elpusz-

tulni, akkor mesterséges úton akaszszátok meg a szaporodást.

A szükségletek kérdése szociális és gazdasági politikai szempontból nagyjelentőségű, mert hiszen szerves kapcsolatban van magával a termeléssel, anélkül sötétben tapogatózik minden gazdasági tudomány és állambölcseesség. Hiszen maga a gazdaságtan sem egyéb, mint a szükségletek tudománya.

Rátérek már most arra a kérdésre, hogy hát tulajdonképpen micsoda is a szükséglet? A szükséglet érzés, ami kielégítésre vár. Ilyen például az éhség érzete. Ez az érzés a kielégítés után megszűnik, ha ki nem elégítik, fájdalommal fokozódik. Minden szükségleti érzés kielégítése kellemes közérzéssel párosul. Az éhség csillapítását nagyon találóan fejezi ki a magyar nyelv ezzel a kifejezéssel: jóllakott. A gyermek rendszerint sír, ha éhes, mert nála rendszeren a szomjúsággal együtt jelentkezik az éhség.

A szükségletbeli érzés az élettani folyamat hajtó, reflexz-jelensége. Ha feszítő erővel meg van rakva a szervezet, akkor a hajtó érzés mozgásra és tevékenységre készíteti, ha fogytán van a feszítő erő, akkor a reflexzérzés bágyadtságban és álmoságban nyilvánul, s pihenésre és alvásra készítet. A hajtóérzést mindig figyelembe kell venni, mert különben a szervezet megsínyli. Így, aki akkor is dolgozik, vagy kénytelen dolgozni, mikor a kimerülés érzete a feszítő erő fogytát jelenti, egészségét aláássa s életkorát megrövidíti.

A szükségletbeli érzés ösztönszerű érzés. A magzatnak világrajöttével első szükséglete a lélegzés, amit öntudatlanul a hajtóerő nyomása alatt végez. Később

jelentkezik az éhség-szomjúság érzete, ami ösztön-szerű mozgást vált ki a gyomorban, garatban és a szájban, úgy, hogy ha ilyenkor bármi tárgyat szájába nyomnak, szopogatja. Így szopogatja a szájába nyomott csecset. A szopás művelete kezdetben öntudatlan, csak később válik tudatossá, hosszas gyakorlat után, amikor a gyermek az éhség érzete és a csillapító szopás között az egybefüggést észreveszi. Azért la felnőttnél az éhség csillapítása már tudatos.

Ha a szükségben érzés ösztön, nyilvánvaló, hogy csak olyan ösztönök, azaz szükségbeli érzések vannak, amelyeket a természet ki is elégíthet, mert hiszen a bentermett ösztön és érzés természetes. És mivel érzéseinket ismerjük, nyilvánvaló, hogy szükségleteinket is ismernünk kell, de az is nyilvánvaló, hogy a természet ki is tudja elégíteni őket, mert különben nem is jelentkeznének. Csak azok a fajok vannak meg, melyeket a természet el tud tartani, amelynek életföltételei eltűntek, azok megszűntek élni. A szerves életben, éppen úgy, mint a szervetlenben, váltógazdaság uralkodik.

Az anyaföld s a szerves és szervetlen élet szükségletei között meg van a kölcsönös hatás. Az anyagcsere állandó. A növény- és állatország között is meg van az anyagcsere. Ami az egyiknek táplálék, a másiknak ürülék, azaz elhasznált anyag. Ebből a szempontból tekintve a szükségleteket, természettani-aknak nevezhetem.

Azért dőreség azt állítani, hogy a szükségletek, sőt még az alapszükségletek is ismeretlenek vagy meghatározhatatlanok. Hogy a legtöbb bölcseleti és gazdasági író erre a kijelentésre fanyalodik, azt annak

a ténynek tulajdonítom, hogy a fogalmat nem ismerik.. Spencer sem ismeri, mert azt tartja, hogy a szükségletek meghatározhatatlanok, s mert az egyik beéri kenyérrel és szalonnával, a másik már kétszobás lakást és a harmadik hurikkal megtelt háremre áhítozik. (Social Statics. London, 1892. 7.1.) Pikler is úgy okoskodik s azt állítja, hogy az alapszükségletek felsorolása lehetetlen. (Jogbölcsélet 171. 1.) Földes még jobban összekúsálja a kérdést és oly sok szükségletről beszél és annyi osztályt sorol föl, hogy eligazodni s a kivető utat megtalálni lehetetlen. Szerinte vannak első-, másod- és harmadrendű szükségletek, körülbelül hat az elsőrendűek és hat a másodrendűek száma. 1. Elsőrendű életszükségek. 2. A jövőről való gondoskodás. 3. Társadalmi érintkezés. 4. Szellemi élet. 5. Művészeti élvezetek. Részletesen pedig így sorolja fel: *a)* feltétlen és feltételes, *h)* magasabb és alsóbb, *c)* bentermett és szerzett, *d)* halaszthatatlan és halasztható, *e)* pozitív és negatív stb. még 21-féle szükséglet. (Társadalmi Gazdaságtan. I. köt. 116. és 117. 1.) A német írók közül Hermann pozitívok- és negatívokra osztja és a Schmoller iskolájából kikerült Gurewitsch pedig eltekint minden osztályozástól s így nyilatkozik: „Mivel a szükségletek nem állandó és változatlan lelki jelenséget képviselnek, hanem, mint minden a természetben, szakadatlan változásnak vannak alávetve és a szükségletkielégítés tárgyának változásával egyúttal más alakot, tartalmat és egybefüggést s más élettani, lélektani és erkölcsi értéket mutatnak: arra az álláspontra helyezkedtek a legújabb gazdasági írók, hogy mind alanyi, mind tárgyi szempontból teljesen eltekintenek a szükségletek osztályozásától és

annál nagyobb figyelemmel kísérik az elemi ösztönöket I azokat a föltételeket, melyek az ösztönök egyesüléséből különböző szükségleteket hoznak létre. (Die Entwicklung der menschlichen Bedürfnisse Leipzig 1901. 10 1.) Azután Marshall bár elismeri, hogy a szükségletek sokfélék, de azért korlátozottak és kielégíthetők, mégis úgy tér ki e kérdés elől, hogy a szükségletek osztályozását ugyan érdekesnek tartja, de az a cél, amit gazdasági munkájának megírásával el akar érni, e föladatnak megfejtését föltétlenül szükségessé nem teszi. (Principles, London 1898. 166. 1.)

Végre még ide iktatom, hogy Nasse is lehetetlennek tartja a szükségletek meghatározását. A termelésről szólva, így nyilatkozik: „A termelésnek tervszerű szabályozása célra nem vezet, mert a szükségletek meghatározása majdnem lehetetlen és mert a szabad pályaválasztást is megsemmisítené”. (Ueber die Verhütung der Produktionskrisen durch staatliche Fürsorge. 1879.)

Íme, éppen Nasse okoskodásából kitetszik, hogy a szükségleteket föltétlenül meg kell határozni, mert különben csakugyan lehetetlen a tervszerű termelés. De ő abban is téved, hogy a tervszerű termeléstől félti a szabad pályaválasztást, mert hiszen éppen ma a magántulajdon nyomása alatt vaktában üzött termelés s még inkább a termelt javak helytelen és igazságtalan megosztása nehezíti meg és teszi lehetlenné a szabad pályaválasztást annyira, hogy nem az akarat és tehetség, hanem a részesedés nagysága dönt. Hiszen éppen egy barátom, aki kitűnő tanuló volt, azért volt kénytelen tanulmányát abbahagyni, mert anyagi segítség nélkül szűkölködött s éppen a

minap hallottam, hogy egy másodéves orvosnövendék kénytelen volt hivatalt vállalni s úti biztossággal beérni, mert apja elhaltával pénz és segítség nélkül maradt. Az individualizmus „a kasztrendszer választó falait még nem döntötte le s le sem döntheti, mert az osztály-érdek sarokkövén épült föl. Egyik osztályból a másikba jutni csak nagyon kevés kiváló tehetségnek sikerük Nagyra van Nasse és a legtöbb céhbeli gazdasági író a pályaválasztás szabadságával. Ez a kérdés csak a mai individuális korban jelentékeny, mert nagyon nehéz. A legtöbb szüle azt sem tudja, mire nevelje gyermekét, oly bizonytalan a megélés. De meg azért is nagyjelentőségű, mert ma még megvannak az osztályfalak, melyeknek áttörése csak kevés kiváltságosnak sikerül. Ma a pályaválasztás nehézsége abban is nyilvánul, hogy oly korán kell választani, mikor a gyermek még sem testi, sem értelmi érettségét el nem érte. És az a körülmény is megnehezíti végtelenül a választást, hogy egész életre szóló elhatározást jelent, mert ma majdnem lehetetlen balul ütött választás után más pályát választani. Végre mivel a magántulajdon korát a munkanélküliség korának nevezhetem, egyik pálya sem biztosítja a mindennapi kenyeret. A jövő gazdasági és jogrendben nem fog a pályaválasztás oly sok nehézséggel járni, mert a népnevelés jobb lesz s tovább fog tartani, úgy, hogy a választás ideje közelebb esik a testi és értelmi érettséghez, és mert megszűnvn az osztályok, minden pálya egyforma tiszteletet nyújt. Végre megélhetést minden pálya biztosít, s balul ütött, választás után könnyű más pályára térni, mert a népnevelés tökéletesebb s a szerzett ismeretek jobbak lesznek s kivált mert az oktatás minden fokon ingyenes lesz.

E kis kitérés után visszatérek a fölvetett kérdéshez, a szükségletek meghatározásához. A feljebb föl-sorolt idézetekből kitetszik, hogy az írók valamennyien vagy letettek a szükségletek osztályozásáról, vagy pedig nagyon össze-vissza kuszálták s azzal együtt meg-nehezítették vagy lehetetlenné tették a legnagyobb jelentőségű kérdésnek, a fogyasztásnak megállapítását.

De lehetlenné tették a társadalmi fejlődés meg-értését is, mert hiszen a társadalmi szerkezet alakulá-sának éppen a szükségletkielégítés és annak mivolta legjelentékenyebb természettani és erkölcsi rugója, melynek ismerete nélkül a szociális életnyilvánulás minden jelenségét sűrű homály borítaná. Ha nem tudják, mire van az embernek és a társadalomnak szüksége, akkor azt sem tudják, hogyan irányítsák a gazdasági-politikai életet. Innen az állandó inség és gazdasági válság és a világszerte tapasztalt társadalmi forrongás.

En azt tartom, hogy a szükségletek ismert és nemcsak meghatározható, hanem számtani szabatos-sággal megállapítható mennyiségek, mert különben lehetetlen volna a családi és községi életet szabályozni és kormányozni. És Arisztotelész sem mondhatta volna, nem állam az olyan, amely polgárainak szükségleteit nem tudja kielégíteni (Politika).

A szükségleteknek ismert mennyiségeknek kell lenniök, mert különben az egyén, a család és a község háztartása kardalészába menne s a költségvetés ismeretlen fogalom volna. Az alapszükségletek meg éppen annyira ismeretesek, hogy például a berbériai kabil így állítja egybe: feleség, kunyhó, puska, jatagán, kutya, egy pár kecske és szarvasmarha. Többre nin-

csen szüksége a boldogulásra, annyival inkább, mert náluk a külső természet köztulajdon. Az angol munkás is ismeri szükségleteit s ha bére nem felel meg a standard of life-nak, akkor a Trades Unionok, azaz a szakszervezetek kimondják a sztrájkot s ha ez célra nem vezet, akkor annyi munkást látnak el útiköltséggel és költöztetnek el, amennyi szükséges a bér emelkedésére a munkások számának apasztásával. Ami tanítóink és tisztviselőink tudják szintén, mire van szükségök, éppen úgy, mint a kabil, s azért időnként fizetésjavítást sürgetnek, hasonlóképpen napszamosaink is s ha a béremelés elmarad, Amerikába költöznek, nem azért, mivel a szükségletek meghatározhatatlanok, hanem mert ott szükségleteiket ki tudják elégíteni.

A napszamosnál tehát rendben van a szükséglet fogalma, a tudomány pedig ingadozik és vaktában okoskodik, merőben, mert fogalomzavarban van. Összezavarja a kívánság fogalmával. Már pedig a szükség és a kívánság két merőben különböző kategória, amaz az ösztönből, emez a szándékból ered, azért a szükség határozott és korlátolt, a kívánság pedig határozatlan és korlátlan. Ha a bölcseleti és gazdasági írók azt feszegetnék, hogy a kívánságot és a vágyat nem lehet meghatározni és osztályozni, akkor nekik tökéletes igazságuk volna. De már a szükséglet kérdése más dűlő, mert valaki például kívánhat hurikkal telt háremet, anélkül, hogy arra szüksége volna. E példa világosan igazolja, hogy Spencer is összezavarta a kívánságot a szükséglet fogalmával. A nyelv észjárása nagyon találóan megkülönböztette e két fogalmat, mikor a tékozló és fősvény szókat megalkotta. Ugyanis a tékozló igyekszik mindenféle vágyát és hóbortját

pazarul kielégíteni, a fősvény pedig minden szükségletét a legkisebb mértékre szabni. A társadalomnak alkalmi és történeti két osztálya is, a szegény és a gazdag, útba igazít e kérdés megfejtése körül. A szegényről ugyanis senkisémondhatná, hogy szükségetszenved, ha nem tudnák, hogy legelemibb szükségletét sem bírja kielégíteni.

III. FEJEZET.

A szükségletek osztályozása.

Immár rátérek a szükségletek osztályozására. Én azt tartom, hogy a szükségletek kétfélék: élettaniak és társadalmiak. Élettani szükséglet a táplálkozás, a nemzés, a mozgás és a pihenés. Ezek állandó és változatlan mennyiségek. Minden egyéb szükséglet társadalmi. Ilyen a ruházkodás, a lakás, a gyermeknevelés, a szabad foglalkozás és a szórakozás. Ezek változó mennyiségek és a polgárosodás változásához képest változnak és fejlődnek vagy csökkennek a haladó vagy hanyatló irány szerint. A polgárosodás haladtával egyenes arányban nőnek; szóval, minél nagyobb a polgárosodás, annál szaporábbak a társadalmi szükségletek.

De bár a polgárosodás fokához képest változó mennyiségek, mégis meghatározhatók, mert a polgárosodás fokához illeszkednek és az életmódot megszabják. A mindenkori mértéket Standard of life-nak nevezik az angolok. Ez az élet színvonala.

A szükségleteket tehát két osztályba sorozom, az élettani és társadalmiba. E két osztálybeli szükségleteknek egybevetésével kiki megállapíthatja, hogy mire

van szüksége. E kiszámításnál azonban rögtön szembe ötlük, hogy a legtöbb ember a legkisebb mértéken alul maradván, szükségleteinek jelentékeny részét nem tudja kielégíteni. Szükségleteinek eme részéről tehát kénytelen letenni.

És miről teszen le? Először letessen a társadalmi szükségleteknek nagyobb részéről, azaz rosszul ruházkodik, Ínséges lakásban él, gyermekeinek nevelésére semmit sem áldozhat, szóval a mai polgárosodás közepette ókori rabszolgai eltartásra van kárhoztatva. Ily állapotban még az élettani, szükségleteit is meg kell nyirbálnia. Az élettani szükségletek kielégítetlenségének azonban természettani határa van, melyen túl egészségügyi zavarok állanak elő, ami a mai proletárság soraiban meg is van.

Ez a proletárság szélesebb körökre terjed ki, mint a felszínes szemlélő első tekintetre gondolná, mert magába foglalja nemcsak a szorosán vett munkásosztályt, hanem az egész birtoktalan osztályt is, szóval mindazokat, akik merőben kézi vagy értelmi munkájuk után kénytelenek megélni. Ide tartoznak a tanítók és tisztviselők, kisiparosok és kiskereskedők. Ezeknek ivadékai nemzedékről-nemzedékre satnyulnak és elfajulnak, mert a szervezeti bajok mellett a járványok is pusztító hatást visznek véghez, lévén az ínség a járványok buja fészke.

Ennél a széleskörű proletárságnál a jövedelem nem a szükségletekhez van mérve, hanem éppen megfordítva a szükségletek kénytelenek a szűkös jövedelemhez alkalmazkodni, hasonlóan annak az esztelen embernek az eljárásához, aki a lábbelit nem a lábához, hanem a lábát a lábbelihez méri.

Sok gazdasági író nem veszi észre e fonákságot, némelyike pedig még helyesli. Így Schmoller is, aki azt mondja, hogy a népnek és minden osztálynak szükségletét a jövedelemhez kell szabni. (Grundriss, 1901. I. köt. 25. 1.) Ő egyúttal gyermekes demagógiának nevezi azok törekvését, akik a munkásosztály szükségletét növelni akarják s azért, elítéli Lassallenak azt a kijelentését, hogy az alsó osztályoknak átkozott kevés a szükségletük, amiért is a közműveltség terjedése megbénul (u. o. 26. 1.).

A szükségletek meghatározása, és osztályozása nagyjelentőségű abból a szempontból, hogy szerbeszámba vévén őket, meg lehet határozni a közszükségletet. A közszükséglet ismerete pedig azért nevezetes, hogy a termelést ahhoz mérve, tervszerűen üzhetjük, A közszükségletek ismerete egyúttal forduló pont a gazdasági ismeretek mezején, mert betölti azokat a hézagokat, melyek eddig igen nagy számmal fordultak elő. Mert a gazdaságtan nem tudta eddig a. közszükségletet meghatározni, a termelés tekintetében sem tudott útba igazítani, minélfogva a vaktában üzött termelés napirendben volt s minden hibát és nehézséget a gazdasági élet terén a konjunktúra nyakába varrtak. így a termelés zsinórmértéke legfeljebb a bizonytalan jövedelem lehetett és amint az imént idézett példa mutatja, Schmoller is az egyes osztályok szükségletét a, jövedelemhez mérte, mondván, hogy a népnek és minden osztálynak szükségletét a jövedelemhez kell szabni. Nem csoda, hogy az ilyen zavaros fogalmak mellett a gazdasági válság mindennapos.

A szükségletek ismerete új forrást nyit a gazdaságtan számára s ezen az alapon teljesen új elvekre

kell azt fektetni s tisztán a szükségletek tudományává tenni. Az új elvekkel egyúttal teljesen átalakul a gazdaságtan frazeológiája is s ez az átalakulás közelebb hozza a gazdaságtant a szocializmus álláspontjához, lévén a szocializmus sem egyéb, mint a közszükségletnek, kielégítésére irányuló törekvés.

A helyesebb gazdasági ismeretek nyomán az elavult ideológia helyett új ideológia keletkezik, mely megbarátkoztatja a világot a szocializmus törekvésével, ami nem egyéb, mint a gazdasági életnek erkölcsi alapra való fektetése. Kivesz a régi ideológia, amely azt tanította, hogy a társadalomnak két nélkülözhetetlen kelléke a szegény és gazdag, amint már kiveszett a rabszolgaság föltétlen szükségességének gondolata; lomtárba kerül a magántulajdon babonája, amit az egyéni érvényesülés egyedüli forrásaként ünnepeltek sokáig és azzal együtt lomtárba kerül az a feltevés, hogy a munkához való jog képtelenség s az arányos részesedés eszméje agyrem. Az új frazeológia helyesebb ismeretekből sarjazván, mindenkit megtanít arra, hogy a munkához való jog a társadalom életföltétele, s mivel a munkaeszközökhöz való jog a munka föltétele, nyilvánvaló, hogy a munkaeszközöknek köztulajdonba való vétele elengedhetetlen követelmény. Kivesz az a megrögzött balfölfogás, hogy a szükségletek kielégítése egyéni feladat, s helyet a annak a megdönthetlen igazságnak, hogy az társadalmi feladat, s hogy a munka is az, mert hiszen a munka nem az egyénnek, hanem a társadalomnak szüksége, még pedig politikai szüksége, ami nélkül egy napig sem maradhatna meg.

Ismervén immár az egyén szükségleteit, áttérek

a társadalom szükségleteire. A társadalom élő szervezet s mint ilyennek szintén vannak szükségletei, melyek az egyes ember szükségleteitől el nem térhetnek, lévén ő az egyesek társulása. E szükségletek kielégítésétől függ, mint minden szerves testnek, megmaradása és fejlődése.

Mielőtt e szükségletek fejtegetésébe belebocsátkoznám, felvetem azt a sokat vitatott kérdést, hogy miért társul az ember? É kérdés fölvetése abból a föltevésből indul ki, hogy az embert bizonyos, indító ok készíti a társulásra, mint ahogy például többen az érdeket, a könnyebb boldogulást tartják a társulás okának.

Az ember eredeténél s természeténél fogva társas lény és beleszületett a társadalomba anélkül, hogy meggondolás tárgyává tette volna. Sokan másképp vélekednek, így Pikler is, aki nem a természet, hanem az ember művének tartja a társulást, amire a könnyebb boldogulás gondolata készítette. (Jogbölcselet.) Pedig világos, hogy' a társulás a csoportba, a nemzetségbe, a törzsökbe tömörülés megvolt kezdettől fogva, mint a méhek és hangyák társadalma. Nem is a családból indult ki a társadalom, mint némely történetíró gondolja, sőt éppen fordítva, csak később a polgárosodás haladtával jött létre az egyes családokra való tagolás.

A társadalmi szerkezet forrása tehát nem a szűk családi-kör, hanem a sokkal nagyobb körre terjedő törzs. A rómaiaknál a nemzettest ágai a gensből sarjztak ki, a magyaroknál a nemzetségből. A nemzetségek megszorodtak s Árpád, a honszerző korában hét nemzetségből állott a törzs. A fejlődésnek

ezt a sorrendjét a történelmen kívül a tulajdonnév eredete is bizonyítja. A nemzeti tulajdonnevek sorrendben megelőzték a családét.

A nemzetségekben nyilvánvaló volt a közös származás, szóval a vérrokonság köteléke, azért itt még erős a szociális, más szóval a közösségi érzés. Később a nép szaporodásával s a nemzetségek számának növekedésével s apróbb tagozatok, családokra oszlásával s még inkább a meghódított idegen elemek beolvadásával hova-tovább gyöngült és elmosódott ez az érzés. Részint ez a körülmény s még inkább a gazdasági életfejlődés nyomása kiölte a közösség érzését, nemcsak az osztályközi érintkezésben, hanem még az egyes osztályok körében is, annyira, hogy egymást nem testvérekül, hanem kizsákmányolandó tárgyakul tekintik. Innen az a különben érthetetlen és kirívó jelenség, hogy az igazságtalan gazdasági és jogrend nyomása alatt keletkezett fékevesztett verseny s a nyomában járó fosztogatás megvan az ország határain belül, egy közösségi körben, polgártársak között is, ami hajdan csak ellenséges törzsek között fordult elő. A felebaráti szeretetnek ez a híjja nagyon meglazította a közösségi köteléket s az erkölcsöket annyira elvadította, hogy a közösségből való kiválás ma már mindennapos és az elköltözés s más közösségekbe való beolvadás nagyon gyakori eset.

Beöthy Leó is azt az elvet vallja, hogy nem a könnyebb boldogulás elve a társulás eredete. (Társadalmi fejlődés 277. 1.) Mivel az emberi társadalom, a természet alkotása, mint a hangyák társadalma, nyilvánvaló, hogy sem az ösztönnek, sem az elhatározásnak nincsen szerepe a társulás eredetének kér-

désében. Az emberi társadalom úgy keletkezett, miként a gyepek vagy az erdők. A fűszál is tömegesen fordul elő, csak mesterségesen lehet egyes fűszálat tenyészteni.

Mivel a társadalom a természet alkotása, megvannak a természetben azok a föltételek, melyek megmaradására és fejlődésére szolgálnak. A társadalom tehát alkalmas a fejlődésre s annál jobban fejlődik, ha e föltételek mellett a társadalmi intézmények is helyesek. Ha nem fejlődik, ha szükségleteit nem tudja kielégíteni, rendszerint hibásak az intézmények.

A fejlődés az örökös mozgás elvénél fogva alakváltozással jár, ami a szerkezet különféleségében nyer kifejezést. A szerkezet milyenségének kialakulása bizonyos időbe kerül, amit a fejlődés sebességének neveznek. A kialakulásban két erő működik, a hajtó és a korlátozó. E két erőnek az eredője mutatja a mozgás irányát. A mozgás iránya bizonyos vonalat ír le, ez a mozgás pályája. Ez a pálya, a történelem tanúsága szerint, kúp körül leírt csavarvonal, mely oly lassan emelkedik, hogy a fordulónál majd nem érintkeznek a vonal szakaszok. A pályának e végtelen lassú emelkedéséből meg lehet magyarázni azt a tényt, hogy sok ember nem látja az emelkedést, azaz a fejlődést, és magába visszatérő görbe vonalnak, azaz körnek tekinti.

A fejlődést a politikai intézmények helytelensége ideig-óráig hátráltatja. A helytelen intézmények eltűnnek s helyt adnak a jobbaknak. Ez a tény magyarázza meg azt a társadalmi jelenséget, hogy ha a politikai intézmények az alapföltételt, tudniillik a szükségletkielégítést megakasztják, akkor oly erős nyomás támad, hogy a helytelen intézmények eltűnnek s újak

keletkeznek, melyek a természet törvényeivel nem ellenkeznek.

Azzal kezdtem, hogy a társadalomnak is vannak szükségletei, melyek az egyes ember szükségleteitől nem igen különbözhetnek. Ezeket is két osztályba sorozom: a politikai és a gazdasági osztályba. A társadalom politikai szükséglete a szaporodás, és gazdasági szükséglete a munka. Mind a kettő életföltétele. Szaporodás nélkül nincsen társadalom és munka nélkül nincsen meg egyes tagjainak szükségletkielégítése.

Vizsgáljuk már most meg, miképpen felel meg a mai társadalom e kötelességének.

A társadalom politikai szükséglete a szaporodás. Ezt tudja minden állam és mindenik polgárainak minél nagyobb számára törekszik. így Franciaország, ahol a szaporodás nagyon megcsappant a szaporodás mesterséges megakasztása révén, legújabb időben állami kedvezményben, például adóelengedésben részesíti azokat a családokat, melyek háromnál több gyermeket tudnak fölmutatni. Amerika is nagyon szívesen fogadta a beköltözőket, ma is befogadja; bár ma már vannak némi korlátozó intézményei. Igaz, hogy 1882. tíz évre eltiltotta a kínaiak beköltözését, de ennek nem politikai, hanem gazdasági oka volt, mert a kuliknak kevéssel való beérése s az abból folyó tisztességtelen verseny kezdte nagyon letörni a napszámot s az amerikai munkások jövedelmét. Legújabbban egy dollár fejadót vet Amerika minden beköltözőre és vizsgálat alá veszi őket, de ez az intézkedés is csak arra való, hogy dologtalan vagy beteg ember ne kerüljön oda. Viszont Kína is

ügyel népességére, senkinek sem ad útlevelet, még 1906. sem engedett senkit elköltözni, pedig akkor a rossz termés miatt sokan éhen haltak s a kereseti viszonyok nagyon rosszak voltak. Az elköltözést a legtöbb állam megnehezíti, így legújabban Magyarország is nagyon szigorú föltételekhez köti az útlevél kiadását.

Jól tudja tehát minden állam, hogy népének szaporodása egyúttal politikai súlyának növelésével jár. És mégis mit tesz? Mindent elkövet, hogy népe ne szaporodjék. A mai gazdasági rend gúzsba köti az államot, annyira, hogy kénytelen a maga érdeke ellen véteni. A mai tökéletlen jogrend révén a legtöbb országban, éppen úgy, mint Franciaországban, lábra kapott a szaporaság mesterséges megakasztása, mert e jogrend egyértelmű a szegénység szándékos megteremtésével. Másrészt e jogrend a birtokos osztály szaporodását sem mozdítja elő, nem mint sok közgazda gondolja, hogy a jómód a szaporaságot megöli, hanem, mert azt a gazdag is mesterségesen megakasztja, hogy vagyonának kevés kézre való jutását biztosítsa.

A mai individuális korban tehát sem a birtoktalan, sem a birtokos osztály nem szaporodik oly mértékben, amint a társadalom politikai szükséglete megkíváná, éppen a magántulajdon helytelen rendjénél fogva és e bajon holmi kedvezményekkel nem lehet segíteni, hanem csak gyökeres rendváltozás kecsegtethet sikerrel.

Az individualizmus kóros állapotát semmi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy a szaporaság nem áldás, hanem csapás számba megy, továbbá az

a fonák tény, hogy éppen a ritka népességű országok bocsátanak ki legnagyobb rajokat. A középkorban végbement népvándorlást politikainak, a mait gazdaságinak lehet nevezni.

A társadalom másik szükséglete a munka. Ez gazdasági szükséglete, de mondhatom ezt is politikainak. Mióta a szabad javak elégtelenek a nagyon elszaporodott szükségletek fedezésére, és termelt javakra szorult rá a társadalom, azóta a munka elsörendű életföltétellé lett. A munka a társadalmi jóllét egyedüli tényezője és a vagyonnak . egyedüli forrása. Minden érték emberi munkánál nem egyéb. Az ország vagyona nem egyéb, mint a termelt javak összesege, mert hiszen az összes szükségleteket csakis e javakkal lehet kielégíteni.

Munka nélkül nincsen tehát szükségletkielégítés. Csak a forró égöv alatt, tehát aránylag korlátolt területen oly buja a természet, hogy a növény- és állatország ki tudja a az emberek élettani szükségletét elégíteni, annyival is inkább, mert ott e szükséglet sokkal kevesebb, mint a mérsékelt és hideg égöv alatt. Még a társadalmi szükségletek is kisebbek, mert hiszen ott sem ruhával, sem lakással nem kell védekezni a zord idői arás ellen. Azonban a Föld legnagyobb részén oly sokoldalúak a társadalmi szükségletek, hogy munka nélkül csak az állatéhoz hasonló tengő életet folytathatna az ember. A polgárosodás föltétele tehát a munka és így a polgárosodás szükségletének is nevezhetem.

Vajjon jobban felel-e meg az individualizmus e feladatnak, mint ama másoknak, a szaporodásnak? Teljességgel nem. Mert bár a munka társadalmi szük-

séglet és így társadalmi feladat, mégis egyéni feladatnak tekinti, és még az egyént is korlátozza, mert hiszen, amint már feljebb kimutattam, megvonja a munkához való jogot és a magántulajdon intézményével oly kevés munkaalkalmat teremt, hogy kihajtott belőle a munkanélküliség intézménye, mint a magántulajdonon fölépült individualizmusnak legszebb fattyúhajtása és az egyéni érvényesülésnek legnagyobb csúfja.

A magántulajdon intézménye a magángazdaság intézményét teremtette meg s így szó sincsen közgazdaságról, szó sincsen a munkának, szóval a termelésnek társadalmi úton való intézéséről. Egyesek intézik vaktában, s így ma a termelés nem társadalmi, hanem egyéni intézmény, és így a munka is ma még egyéni feladat.

Nincsen tehát tervszerűen üzött s a közszükségletnek megfelelő köztermelés, hanem csak vaktában üzött és a magántulajdonra tekintettel levő magántermelés. A kormányzás tehát az elsőrendű életföltétellel nem törődik, és csupán csak a többi föltételekre, mint a védelemre, az igazságszolgáltatásra, a közigazgatásra s a közoktatásra van tekintettel.

A mai individualista kormányzás tehát Csáky-szalmájának tekinti a munkát, azaz a társadalom gazdasági szükségletét és csak hébe-hóba, mikor nagyon körmére égett, veszi elő az ínségmunkát, kiadván azzal magáról a szegénységi bizonyítványt.

A munkaszervezés ma még nem társadalmi intézmény s a mai jogrendbe nem is fér, mert világos ellentéte a magántulajdon jogrendjének. Hogy is láthatna el a kormány mindenkit munkaeszközzel, ha

nem rendelkezik vele, lévén a föld és munkaeszköz magántulajdon. Ruskin is lehetetlennek tartja a mai jogrendet, s azt kívánja, hogy mivel mindenkinek dolgozni kell, hogy kenyerét megkeresse, dolgozni pedig nem lehet anyag és szerszám nélkül, nyilvánvaló,, hogy a kormánynak gondoskodni kell arról, hogy kiki kellő mennyiségben jusson azokhoz. (Fors. London 1896. III. köt. 372. 1.) A fentebbiek szerint azonban erre képtelen a mai kormányzás.

Az individualizmus tagadja a munkához való jogot és így eszeágában sincsen, hogy mindenkit anyaggal és szerszámmal lásson el, minek következtében az emberek egy része munkanélkül maradván, elveszti az élethez való jogát. Minden országban a munkások bizonyos hányada ki van lökve a társadalomból. Magyarországon 1901. csak Budapesten volt hatvanezer a munkanélküliek száma, s mivel Magyarország földműves ország, ha a többi városokat s a vidéket is számba veszem s a téli hónapokra is tekintettel vagyok, akkor bizonyára kevésre fogom, ha az említett számot egymilliómra teszem. Németországban 1895.. több mint négyszázezer volt a szerencsétlenek száma és Amerikának csak egy államában Massachusettsben 1893. a munkásoknak 29 százaléká, Franciaországban ugyanakkor több mint háromszázezer és Angola országnak csak két városában, Manchesterben és Leedsben 1890. csupán a gépmunkások 28 százaléká, és végre Ausztriában csupán fővárosában több mint harmincezer jutott ugyanarra a sorsra.

Ezek a számok azonban nem teljesekek, mert hiszen nem készítenek hivatalos és rendszeres kimutatót, s mert a foglalkozásoknak amaz ágait, melyek;

nem tartoznak az iparhoz, nem szokták szerbe-számba venni. így nem törődnek a tanítókkal, óvónőkkel, kereskedelmi alkalmazottakkal, köz- és magántisztviselőkkel és napidíjasokkal. Ruskin említi, hogy mikor Londonban egy alkalommal egyetlenegy postai állás megüresedett, oly tömérdek női pályázó jelentkezett, hogy a közlekedés fenakadt s dulakodás támadván, még a rendőrség sem bírt a tömeggel. (Fors. London, 1896.)

Nagy arányokat öltött a munkanélküliség az 1892-95. időszakban, mikor is Amerikában kétmilliomra, Angolországban másfél és Németországban egy milliomra rúgott a kenyéرنélkül maradt páriák száma. És végre az 1907-iki világra szóló amerikai válság több milliom munkást tett földönfutóvá s oly nagy volt a munkaalkalmak számának a megszorítása s a munkások elbocsátása, hogy a bevándorlás nagyon megcsappant, sőt nagyon számosan kénytelenek voltak visszavándorolni.

A fent idézett számok azonban a munkanélküliség csak egyik osztályának szólnak. Ugyanis kétféle munkanélküliség van, aktív és passzív. Az aktív osztályba tartoznak, akik teljesen kirekednek a munkából, a passzívba pedig azok, akik csak részben szorulnak ki abból, s oly csekély a foglalkozásuk, hogy szükségleteiket egyáltalában nem bírják fedezni. Ide tartoznak a mesteremberek, kereskedők és szabad foglalkozásúak egy része, akik megrendelés, vevő és megbízó híjja miatt csak bizonyos időben és nagyon keveset keresnek.

A társadalom helyzete tehát válságos és e válság az individualizmus bentermett sajátsága. A hivatalos

közgazdák nem ismerik el e bentermett és megrög-zött sajátságot s ezt a jelenséget a véletlennek és az ötletszerű viszonyoknak, az úgynevezett konjunktúráknak tulajdonítják, és csak bizonyos időközökben, például tízévenként ismétlődő válságról beszélnek, amit a virágzás kora megelőz s azután megint a fellendülés kora követ; szóval emelkedés és hanyatlás meghatározott időben, mint a tenger áradása és apadása. Szóval ők nem veszik észre, hogy a gazdasági válság állandó és általános, s csak akkor ocsúdnak föl álmukból, mikor tömérdek bukással kerülnek szembe.

Látni való tehát, hogy világszerte mindenütt a munkaszervezés, azaz a termelés szervezésének h új-jávai, s emiatt a munkaalkalmak csekély számával találkozunk, akkor, mikor az általános szükségleti tárgyak termelésére nagy szükség volna, mikor ország-és vízi-utak építése, a vasúti hálózat kibővítése, öntöző csatornák ásása, iskolák s egyéb közintézetek fölál-nagyon is elkelne.

Való igaz, mondják a hivatalos közgazdák, hogy e közszükségletek mind megvannak s azok fedezéséről gondoskodni kellene, de nincsen meg ahhoz a kellő pénzmennyiség s azért lehetetlen e munkának a teljesítése. E vallomás nyilvánvalóvá teszi a mai pénzgazdálkodás csődjét. És egyúttal nyilvánvalóvá teszi, hogy a mai gazdasági rend, azaz az individualizmus egyik társadalmi szükségletének, sem a politikainak, azaz a szaporodásnak, sem a gazdaságinak, azaz a munkának kielégítésére nem alkalmas.

Miután meghatároztam és osztályoztam a szükségleteket, áttérek az egyéni és társadalmi szükségle-

tek egybevetésére s azoknak egymásra való hatásának a kifejtésére. Első tekintetre kitetszik, hogy mind az egyéni, mind a társadalmi szükségletek ismert mennyiségek, kitetszik továbbá, hogy e szükségletek mind egyneműek, s így az egyénnek és a társadalomnak egymásra való kölcsönös hatása nyilvánvaló. Az egyénnek élettani szükséglete a táplálkozás s a nemzés és a társadalom politikai szükséglete a szaporodás szerves kapcsolatban van egymással, szintűgy az egyén társadalmi szükséglete és a társadalom gazdasági szükséglete a munka. Az eddigi fejtegetésből kitetszik továbbá, hogy az emberek jelentékeny része nem tudja sem élettani, sem társadalmi szükségleteit kielégíteni, amiből a kölcsönös hatás és a szerves egybefüggés elvénél fogva következik, hogy a társadalom sem képes, sem politikai, sem gazdasági szükségletének eleget tenni.

A szükségleteknek kielégíthetlensége egyértelmű az ínséggel. Ezért az Ínségért okolja a társadalom az egyént s viszont az egyén a társadalmat, szóval e két tényező hadilábon áll egymással állandóan. És hadilábon fog állani, míg a mai jogrend fenáll, amely képtelennek bizonyult a közszükségletek kielégítésére.

Az individualizmus tehát a társadalmi egyensúlyt megbillentette s a békét megzavarta annyira, hogy kitört a legélesebb osztályharc éppen a magántulajdon ama sajátságánál fogva, hogy a társadalmat két osztályra, a kiváltságosakra és a kisajátítottakra, vagyis birtokos és birtoktalanokra osztja. E harc kimenetele nem lehet kétséges, már csak annál az egyszerű ténynél fogva, hogy a mai jogrend a bőséges természeti kincsek mellett sem bírja az embereket eltartani.

Azért a mai jogrendnek, mint kóros intézménynek, el kell pusztulnia.

Az individualista Gurewitsch ugyan azt tartja, hogy a mai gazdasági helyzet nem vezet rendszerváltozásra, mert a bér emelkedése és a munkaidő leszámítása, ami folyamatban van s amivel a munkások beérik, nem fog fölforgatást eredményezni. (U. o. 122.1.) Hiú remény. Ő nem veszi észre, hogy a mai jogrend egyáltalában képtelen a közszükségleteket kielégíteni; nem veszi észre, hogy az egyes országok hova-tovább jobban eladósodnak s rohamosan a bukás felé sodródnak; nem veszi észre, hogy a termelés korlátoltság a a mai gazdasági rendnek elkerülhetetlen következménye az állandó válsággal, a munkanélküliséggel s minden egyéb bűnével egyetemben.

IV. FEJEZET.

A szükségletek keletkezése.

A szükségletek fogalmából önként következik, hogy az nem keletkezik, hanem megvan, mint benntermett tulajdonság. E meghatározás szól az élettani szükségleteknek, melyek ösztönszerűek s az érzésből fakadnak. Ilyen a táplálkozás és a nemzés. Egyik sem keletkezett s egyik sem fejlődik gazdasági vagy szociális úton, hanem mint ősi ösztön megvan eleitől fogva.

Az élettani szükségletek tehát természettani úton jöttek létre s megvannak, mióta szerves élet van. Az éhség és a szomjúság fájdalmas érzés, tehát élettani úton nyilvánul. A fájdalmas érzés csillapítása véget nyúl az ember az eleséghez.

Az egyén társadalmi szükségleteinek jelentékeny része is az érzés útján, tehát természettani úton keletkezett. Így a ruházkodás szüksége is élettani úton az érzésből fakad, és nem a szociális érzésből, a kiválni törekvésből, amint Gurewitsch gondolja. (Die Entwicklung der Bedürfnisse.) Nem a kiválni törekvés s nem is a szemérmesség érzete hozta létre a ruha-viseletet, hanem az emberek elszaporodása folytán a hideg égöv benépesítése. A forró égöv őslakói arra ma sem szorulnak rá, s ha a polgárosodás rajok kényszeríti, csak kárt teszen bennök, mert élettani elfajulásra vezet. A fázás érzete élettani jelenség, hajtó érzés a túlságos hőveszteség meggátlására. A test takarója ugyanis védelmet nyújt a hideg, azaz a túlságos hőveszteség ellen s arra az embert a fázás érzete tette figyelmessé.

Ez az érzés tette az embert leleményessé, és kezdetben barlangokba és odvakba húzódott a hideg elől. (A lakás eredete.) Azután az elejtett vadnak vagy a házi állatnak bőrrel takarózott s csak nagyon későn a polgárosodás haladtával s a műszaki tudás fejlődésével kerített sort a selyem, a gyapjú és a gyapot viseletnek. Csak mikor már megszokta a ruha-viseletet, keletkezett az álszemérmesség.

Sokan azt tartják, hogy a ruha véd hideg és meleg ellen egyaránt. Innen az a fonák eljárás, hogy a forró napra kiöltözködnek s a hűvös szobában pongyolára vetkeznek. Felméri Lajos is úgy okoskodik, hogy a ruha meleg és hideg ellen egyaránt véd (Neveléstudomány II. kiadás 145 l.) Fodor József is ebben a nézetben osztoszkodik (Egészségtan 1886. 103. l.). A ruhának természettani hatása van, mely

abban nyilvánul, hogy mint rossz hővezető megakasztja testünk gyors lehűlését a hideg levegőn, így tehát természettani hatásánál fogva két homlok-egyenest ellenkező fizikai elv szolgálatához nem állhat, s ezért ha a hideg ellen véd, akkor a melegben csak terhére lehet a szervezetnek, mert a fölös állati meleg kiküszöbölését megnehezíti, sőt egészen megakasztja. Meleg időben tehát a test szellőztetését akadályozza, és a bőrnek ilyenmő működését majdnem teljesen megakasztja, minélfogva a többi szellőztető készülékeket, még pedig a tüdőt és a szívet fokozott munkára szorítja s azért fulladást, szívdobogást, fejfájást és vértorlódást s végre sokszor gutaütést vagy szívbénulást okoz. Ha tikkasztó melegben valaki összeesik útközben, vagy menetközben katona kidől a sorból, tüstént ráfognak, hogy napszúrás érte. Tulajdonképpen pedig ruhaokozta bénulás érte, bizonyíthatja a mezei munkás, aki ugyanabban az időben egész nap ki van téve a forró napsugaraknak s még sem éri semmi baj.

A lakás szüksége is élettani úton. az érzésből fakad. Az ember kénytelen a zord időjárás ellen védekezni s kezdetben odúba és barlangba húzódott, később verembe és kunyhóba vonult, míg végre kőházat emelt. A lakásbeli védelem is arra szolgál, hogy az állati meleg hirtelen a rendes harminchét fokról egy-két fokkal lejjebb ne szálljon, mert különben beállana a megfagyás.

Az élettani és föltétlen társadalmi szükségletek kielégítése után a vágy és a kívánság ösztönzésére újabb meg újabb szükségletek keletkeztek, melyek kezdetben nem mint olyanok, hanem mint kényelmi

vagy fényűzésbeli tárgyak szerepeltek és csak később és lassanként a hosszas gyakorlatnál fogva lettek egyesek szükségleti tárgyai. E föltételes szükségleti tárgyak, melyek kezdetben csak szűk körre terjedtek, lassanként az utánzás ösztönénél fogva szélesebb körre terjedtek és általános használati és szükségleti tárgyak lettek. Így keletkezett a társadalmi szükségletek jó része s így járult később a szükségletek fejlődéséhez és szaporodásához az a szociális elv, amit kiválni törekvésnek neveznek, melynélfogva minden ember igyekszik úgy élni s azt a társadalmi helyzetet elfoglalni, amit más társa már elért.

Gurewitsch másként vélekedik s egészen más alapból indul ki. Idézett munkájában azt fejtegeti, hogy az embernek minden szükséglete, még az élet-fentartásra szolgálók is, a szociális hatalomra jutás ösztönéből erednek. Ő azt tartja, hogy az embert pusztán a hatalom elnyerésének a vágya ösztönzi szükségleteinek kielégítésére s általában tevékenységre. Ennek a fölfogásnak helytelensége kirí már abból az elvből is, hogy az ember élettani szükségleteit a természettani törvények nyomása alatt, tehát a kényszer nyomása alatt elégíti ki. Így például szomjúságát és nemi ösztönét sem a szociális hatalomra jutás elvéből elégíti ki.

A szükségletek a polgárosodás haladtával fejlődnek és szaporodnak, még pedig egyenes arányban, így például a berberi kabilnak szükségletei nagyon kezdetlegesek és egyszerűek, a polgárosodott emberéi fokozottabbak és összetettebbek. A szükségletek tehát fejlődésre alkalmasak. Marshall is azt tartja, hogy a szükségletek alkalmasak a fejlődésre. Ő is úgy véle-

kedik, hogy kezdetben a szükségletkielégítés készíti az embert a munkára, a tevékenységre. Később azonban a haladás további útján újabb tevékenység támaszt újabb szükségleteket és nem fordítva, újabb szükséglet újabb tevékenységet. (Principles. London. 1898. 164. l.) A szükségletek a polgárosodás fokmérője s. a haladásnak és fejlődésnek leghathatósabb tényezője. A tudománynak és művészetnek is legerősebb rugója a szükségletekben rejlik. A műszaki tudásnak mai hatalmas haladása is abban leli magyarázatát, aminek még hatalmasabb fejlődését a mai magánjog akasztja meg, mert a széles néprétegek szükségletét átkozott csekély mértékre szabja, annyira, hogy a legsürgősebb élettani szükségleteiket sem bírják kielégíteni; arról pedig szó sem lehet, hogy a közműveltség áldásában részesüljenek. így tehát a mai vagyongazdagság a szükségletek kellő fejlődésének megakasztásával, megszorításával az általános jólétet is megakasztja, s így az általános fejlődést megbénítja. Hiszen a birtokos osztály parasztnak s rabszolgának valónak tartja a munkát és nagyra van a dologtalan étellel, tiszteletben tartván a dologtalan jövedelmet, szóval az úri naplopókat.

Erre a képtelen állapotra céloz Ruskin, mikor mondja: A földes úr tulajdonképpen here, aki rendelkezik ugyan a földdel, de mivel nem tud vele bálni, bérbe adja; a tőkepénzes is voltaképpen here, aki a termelés eszközeivel nem tud bálni, s azért kamatra kiadja. A munkás, aki természetesen nem here, kénytelen a termelés eszközeit, melyekkel nem rendelkezik, bérbe venni és fizet kettőjüknek haszonbért járadék és kamat lejében, amiből a földesúr és az

uzsorás jó módban él, neki pedig alig telik a betevő falatra. E fejtegetésnek ilyen meztelen alakjában nagyon forradalmi íze van, azért fordítok egyet a beszédem. A mai jogrendben a gazdagokat fizetik, hogy gazdagok maradhassanak, és a heréket fizetik, hogy herék maradhassanak, s megadóztatják a munkásokat, hogy továbbra is munkások maradjanak. Annál fogva javaslom, hogy a föld legyen azé, aki tud vele bántani, s a termelés eszközei legyenek azé, aki tud velők bántani; vagy, ami még kevésbé forradalmi ízű s ma még gyakorlatiasabbnak tetszik: azok, akiké a föld és a termelés eszközei műveljék és használják is egyúttal. (Fors. I. köt. 439. 1.)

V. FEJEZET.

A szükségletek sorrendje.

Tagadhatatlan, hogy ős állapotban is és előhaldott polgárosodásban is egyszerre több szükséglet jelentkezik, ami több gazdasági írókat arra a föltevésre ragadta, hogy a sorrendi megállapítás lehetetlen. Erre a kijelentésre, éppen mint az osztályozás lehetetlenségére, egy és ugyanaz a hibás kiindulás készítette őket, tudniillik a vágy és a kívánságból való kiindulás.

Ok azt tartják, hogy az egyéni vágy és fogékony-ság a sorrend fölállításának útját állj a s a rendet meg is bontja, mert például az egyik a szeszes italt szereti legjobban s így elsősorban azt igyekszik megszerezni, a másik pedig a cicomázást tartja elsőrendűnek s azért a piperéhez nyúl, mielőtt egyébre gondolna.

Tévedésök itt is abban nyilvánul, hogy a fogalmakat összezavarják. Más a vágy és más a szükséglet. Valaki kívánhat szeszt és piperét, anélkül, hogy arra szüksége volna. És különben is a szeszestálnak első helyre állítása s a szükségleteknek mellőzése beteges állapot, ami öröklött terheltségen nyugszik, mert hiszen közismert tény, hogy az iszákosság, mint betegség épen úgy öröklődik, mint akár a gümő- vagy a görvélykór. A szesz nem is tartozik az ételmi, hanem a mérges szerek közé, mely a test összes sejtjeit, így az ivarsejteket is megrontja. Innen az ivadék szenvedése a szülék bűne miatt. Hát a cicomázás micsoda? Ágybéli fogatkozásnál nem egyéb.

Maga a szükségletek osztályozása élettaniakra és társadalmiakra bizonyítja, hogy a szükségletek kielégítésében bizonyos sorrendnek kell lenni s kivált a mai gazdasági rendben, melyben a nép jelentékeny része kénytelen szükségleteinek jelentékeny részéről letenni, és amiről leteszen, bizonyos sorrendet állapít meg.

Leroy-Beaulieu, aki határozottan elítéli a sorrendbe állítást, magara cáfol, amikor állítja, hogy a különféle szükségletek, kivált mikor a nélkülözhetetlen fizikai szükségletek ki vannak elégítve, az emberben állandó harcot vívnak. Íme tehát itt a sorrend. Mert ba vannak nélkülözhetetlen szükségletek, amint valóban vannak is, akkor vannak nélkülözhetőök is.

A szükségletnek erejét, azaz sorrendi helyzetét ugyan, két tényező módosítja, még pedig az öröm és fájdalom érzete, mely a kielégítés vagy a kielégítetlenség kísérője, s azután az utánzás és a kiválni törekvés vágya; mégis e két tényező, és kiváltképpen

az utóbbi, a szükségletek fejlődésére, szaporítására s általánosítására hat leginkább közre.

Magát a kielégítés sorrendjét természetesen csak a szükségletek foka határozhatja meg, mely szerint az erősebb megelőzi a gyöngébbet. És ha e sorrend fölállításában csak a természettani tényezők, amilyenek a talaj, az égalj és az ember erőbeli állapota működnek közre, akkor ezt a sorrendet természetesen, ha pedig ezeken kívül a politikai intézmények, még pedig döntő súllyal intézkednek, akkor mesterségesnek nevezem.

A természetes sorrendben megvannak az élettani és társadalmi szükségletek s kielégítésök lehetsége is megvan, mert hiszen csakis olyan szükségletek keletkeztek utólagosan, melyek feltételei már előzetesen megvoltak a természetben. Ebben a sorrendben első helyen állanak az élettani s azután következnek a társadalmi szükségletek a polgárosodás mai fokához mérten. A magántulajdon mai rendjénél fogva azonban a nép jelentékeny része elesik ettől a sorrendtől, mert a termelt javakban való részesedése nem üti meg szükségleteinek a mértékét. Azért ma a kiváltságosak kivételével csak a mesterséges sorrend járja s a nép jelentékeny része kénytelen szükségleteit szűk korlát közé szorítani s azokat csekély jövedelméhez mérni.

A mesterséges sorrendben következőképpen sorakoznak az egyes szükségletek: táplálkozás, ruházkodás és lakás. De ezek is nagyon meg vannak tépázva, mert a nép jelentékeny részének a részesedése nagyon silány. E sorrendből kimarad a társadalmi szükségletek javarésze, mert például már a gyermeknevelésre nem telik, a szórakozás és a szabad fog-

lás pedig teljesen elmarad, mert ez csak a kiváltóságok osztályrésze. Mesterségesnek nevezem e sorrendet azért is, mert benne nem a részesedés alkalmazkodik a szükséglethez, hanem fordítva, a szükséglet alkalmazkodik a részesedéshez.

Ős állapotban és a kommunizmusban a természetes sorrend járja, melyben a részesedés a szükséglethez alkalmazkodik, az individualizmusban pedig a mesterséges. Ma tehát a mesterséges sorrend járja világszerte s azért esik el a nép jelentékeny része a polgárosodás áldásától. Az individuális polgárosodás tehát még nagyon fejletlen. A kizsákmányolók szeretnék ezt az állapotot megrögzíteni, mert megfelel önös érdeküknek. És sok hivatalos gazdasági író segítségükre siet, mondván, sanyarú helyzetre föltétlenül szükség van, mert ha nincsen szegénység, nincsen aki dolgozzék. Ezzel a kijelentéssel önkénytelen elismerik, hogy a dologtalan nagyképűek, az úri naplopók a szegény munkásoknak köszönik a here életet.

A hivatalos közgazdák el akarják a világgal hitetni, hogy a munka föltétele a szegénység. Igen, a mai jogrendben, de nem az eredeti ős állapotban, és nem a kabiloknál s a pápuáknál, és nem a köztulajdon jogrendjében, a kommunizmusban. Ha a föld köztulajdon, akkor tulajdonképpen nincsen szegény, s mégis mindenki kénytelen dolgozni. Miért? Mert a munka föltétele nem a szegénység, hanem a szükséglet. Az ember csak azért dolgozik, mert az éhség hajtja. Így van azzal az állatország is. A hangya és a méh is csak azért dolgozik, mert a szükség hajtja.

Más azonban a helyzet a magántulajdon mai jogrendjében. A birtokos osztály a magántulajdonnal együtt lefoglalja a termelt javakat is. s így lett a szegénység a munka föltétele, és azért nincsen sem a munkának, sem az embernek becsülete. így a munka meg van fosztva minden érdemétől s míg a születés arisztokráciáját és a plutokráciát a tételes törvény a virilizmus és a cenzus alapján kitünteteti és törvényhozó jogkörrel fölruházza, s a vagyonjog alapján a termelt javak egyedüli urává teszi, addig a munkát sem virilizmussal, sem cenzussal nem jutalmazza, sőt éppen ellenkezően igyekszik teljesen kizárni a törvényhozásból s megfosztja a termelt javakra való minden jogcímétől. Azért nagyon helyesen mondta már Arisztotelész¹, mikor a társadalom erkölcsét bírálta: véleményeltérés nincsen abban, hogy a javak megosztása a személyes érdemtől függ, ami az egyedüli igazságos zsinórmérték. De mi az érdem? Abban már eltérők a vélemények. (Erkölcstan.)

VI. FEJEZET.

A fogyasztás.

A szükségletek kielégítését fogyasztásnak nevezem. A gazdaságtanban rendszerint a termelt javak gazdaságos fölhasználását nevezik annak. Sok gazdasági író értékpusztítást vagy értékcsökkenést ért rajta, ami azonban azért helytelen, mert értékpusztítás épp ellenkezően akkor következik be, ha a termelt javakat el nem fogyasztják és mert akár az élettani szükségletek kielégítésénél, akár a továbbtermelésnél a fogyasztás

nemcsak új érték, hanem rendszerint nagyobb érték előállítására vezet. így például sokkal nagyobb értékű javakat termel az ember munkájával, mint amennyit táplálkozására, azaz a munkaerő megtartására fordít és az elvetett gabonaszem rendszerint nyolcszorosan vagy tízszeresen fizet.

Nem értékcsökkenés tehát a fogyasztás, hanem ős állapotban a természettani és a maiban pedig a gazdaságtani anyagcserének a szabályozója s egyszersmind magasabb rendű érték létrejöttének a forrása; mert abban nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi és az értelmi erőnek a csirája rejlik.

Régebben a legtöbb gazdasági író kétféle fogyasztást ismert, termelékenyt és meddőt. Ez a megkülönböztetés azonban meg nem állhat, mert a gazdasági munkamegosztás elvénél fogva mindenki részt vészen a termelésben és mert a termelés és a fogyasztás egymást meg nem semmisíti, hanem egymást kiegészíti.

A gazdasági életben a fogyasztás és a termelés egyenlő tényező. Az ember merőben csak azért termel, hogy fogyasztás útján szükségleteit kielégítse. E két gazdaságtani tényező egyszersmind természettani is, mert az élet föltétele. Sokáig vita tárgya volt, hogy e két tényező közül melyik előzte meg a másikat. Mindenkor a fogyasztás előzi meg a termelést, mert az ember kénytelen előbb éhségét csillapítani, mielőtt dolgozhoz látna.

Így a gazdaságtan is tulajdonképen nem egyéb, mint a fogyasztás tudománya és mivel a szocializmus is arra való törekvés, hogy a részesedés szabályozásával a fogyasztás biztosíttassék, nyilvánvaló, hogy a gazdaságtan szociális tudomány. Ennek a tudomány-

nak tehát azokkal a jelenségekkel kell foglalkoznia, melyek a szükségletek kielégítésével szerves kapcsolatban vannak. Voltaképpen tehát a gazdaságtan csakis akkor megyén tudományszámba, ha szocializálódik, azaz ha szerbé-számba veszi a szükségleteket s azok kielégítésének mikéntjét. Ma a hivatalos gazdaságtan még nem foglalkozik a szükségletekkel s még kevésbé a kielégítés mikéntjével s épp azért nagyon hiányos s csak fél munkát végez.

Minden szerves lény és így az ember életének is föltétele a szükségletek kielégítése. A kielégítést a fogyasztás eszközli, azért van neki kiváló jelentősége. Ez a jelentősége élettani. De van neki politikai jelentősége is. Az ember ugyanis társas, vagyis szociális lény s az utánzás és kiválni törekvés bentermett ősi tulajdonságánál fogva embertársánál rosszabb szociális helyzetben maradni nem tud és nem akar. Ez az elv a fejlődés föltétele. A régebbi állami intézmények gátat vetettek emez elv érvényesülésének. Innen a kaszt- és osztályrend. Volt idő, mikor az élelemben, lakásban, ruhaviseletben és foglalkozásban megvoltak a különbségek és a választófalak az egyes osztályok között. De aki azt hiszi, hogy e választófalak már ledőltek, csalódik. Mert osztályok ma is vannak s elkülönítő falak ma is meredeznek. Legkirívóbb a különbség a nevelésben és a munkában, mert ma még osztályos jegyű a nevelés s olyan a munka is, mivel a társadalmi munkamegosztás csak a papiroson van meg. Hiszen mindenki tudja, hogy még mindig megvan a dologtalan kereset. Ezért a szociális érvényesülés még mindig erős korlátba ütközik. És hogyan ütköznék, mikor maga a legelemibb művelet, a fogyasztás is

nagyon korlátolt. Ma a fogyasztás nem önkényes s az egyéni szükséglettel nincsen arányban, hanem csak a nagyon szűkös részesedéssel. Ma még nem a szükség, hanem a javak eloszlása szabja meg a fogyasztást. Ez a politika jelentősége s azért nevezetes, mert végtére az ókorból ránk szakadt osztályos választófalak ledöntésére vezet.

Épp olyan nevezetes harmadik jelentősége a gazdasági. A fogyasztás nagysága ugyanis az ország jólétének és haladásának fokmérője. Ma azok az országok állanak a fejlődés legmagasabb fokán, azok vezetnek, mind politikai, mind gazdasági szempontból, ahol a fogyasztás a legnagyobb, ami természetes, mert legjobban elégíti ki a népnek szükségleteit. Első helyen áll Angolország, másodikon az északamerikai Egyesült-Államok, a harmadikon Franciaország. A szükségletek kielégítése, vagyis a fogyasztás fokozása társadalmi érdek és feladat s egyúttal gazdasági érdek, amit csakis a részesedés fokozásával lehet elérni. Társadalmi érdek tehát minden olyan törekvést előmozdítani, mely a nép fogyasztó képességét emeli. Nyilvánvaló tehát, hogy nem azok az országok állanak a fejlődés nagyobb fokán, amelyekben a közfogyasztást korlátozó tényezők vannak túlsúlyban.

Vannak tehát korlátozó és előmozdító tényezők. Mindig is voltak. Ős állapotban és a kommunizmusban azonban a tényezők kiváltképpen természettaniak. Ilyenek az időjárás mostohaság a, a szűk esztendők s a vadállatok pusztításai. Ma azonban a polgárosodás haladtával s a gazdasági élet fejlettségénél fogva, amikor az ember jóformán a természet ura, e tényezők többnyire gazdaságiak és politikaiak. Előmozdító

tényezők mindazok, melyek a termelés fokozásához járulnak, milyenek a társadalmi munkamegosztás, a műszaki ismeretek növekedése, a közlekedés tökéletesítése és kiváltképpen a termelt javak egyenletesebb megosztása. Korlátozó tényezők az osztályos jegyű nevelés, a pályaválasztás nehézsége, a munka szervezetlensége, félreismerése annak a ténynek, hogy a munka társadalmi és nem egyéni feladat, a munkához való jog elsikkasztása a külső természetnek s a munka eszközeinek kisajátítása következtében és a termelt javaknak oly egyenlőtlen megosztása, hogy a nép jelentékeny részének átkozott kevés szükséglete van.

Az individualista jogrend tehát nagyon megnyirbálja a nép fogyasztó képességét, amivel egyúttal megnehezíti és megakasztja az egyéni érvényesülést s az ország gazdasági és politikai fejlődését.

A fogyasztás nagysága a szükségletek mennyiségétől függ, ami nagyon természetes. Ez a gazdasági elv azonban nem érvényesül a mai jogrendben, mert a nép jelentékeny részének szükségletét a legkisebb mértékre szabja. Ma tehát a fogyasztás nem a szükségletekhez alkalmazkodik, hanem épp ellenkezően a szükséglet kénytelen a csekély részesedéshez alkalmazkodni, ami a gazdasági életet teljesen kiforgatja sarkából.

Mivel a fogyasztás nem a szükségletekhez igazodik, nyilvánvaló, hogy a termelés sem alkalmazkodnánk ahhoz. Ma teljesen szertelen és tervtelen a termelés. Ma még sehol a világon nem társadalmi feladat, sem a munka, sem a termelés. Nincsen ország, mely szerbé-számba venné lakosságának szükségleteit és ahhoz mérné a termelést. Ma még mindenütt

a magángazdaság járja, ami nagyon természetes, mert az a jelenség az individuális magántulajdon járuléka. Néhány birtokos, azaz azok a kiváltságosok, akik a külső természetet és a termelés eszközeit lefoglalták, űzik a termelést nem a közérdek, hanem a kiváltság javára. Ma tehát individualizált a természet s azért csak az boldogul, aki az egyéni érdeket szolgálja. Aki nem úszik az árral, az elmerül. Ez a gazdasági tény a közérdekeltség teljes elzúllására vezet. Az a túlekedés, mely az egyéni érdek szolgálatában áll, minden társias érzés megrontója. Az együvé tartozás s az együttműködés szüksége ma ismeretlen fogalom.

A fogyasztásnak határa van. Felső határát a termelés nagysága, alsó határát a mindenkori jogrend szabja meg. A felső határ majdnem korlátlan, bizonyítja a termelés fokozása s a további fokozás lehetősége. Alsó határa azonban korlátolt, mert a vonalat az élettan szabja meg. Az alsó határ ugyanis lejjebb nem szállhat annál a vonalnál, mely az élettani szükségletek mértékét jelzi. A gazdasági írók telítésről beszélnek, mikor a fogyasztás elérte felső határát, szóval, mikor a szükségletek teljesen ki vannak elégítve. Erről szó sem lehet. A telítés pontját halandó még nem látta, hiszen még nagyon sok szükséglet vár kielégítésre, de nem is fogja látni soha, mert hiszen a szükségletek szaporák és a fejlődésre alkalmasok s a termeléssel egyenes arányban nőnek. Ha a nép szükségleteit ki akarjuk elégíteni, akkor a termelést még nagyon ki kell terjeszteni.

VII. FEJEZET.

A szükségletek kielégítése.

A szocializmus alapelve a szükségletek kielégítése. Vajjon valóra válhatik-e ez az elv? Sokan tagadják, így Malthus is, aki abból az elvből indul ki, hogy az ember szaporább, mint a gabona, s azért az ínséget elkerülhetetlen természettani kategóriának tartja. (Principles on population. 1798.) Schmoller is úgy vélekedik, mondván: mindenki csak annyit költsön, amennyit keres (Grundriss.). Mithoff is ezt a nézetet vallja, és amint már fentebb említettem, kinyilatkoztatta, hogy az állam, a munkára való jogot nem biztosíthatja. És Spencer is azt tartja, hogy a munkához való jog követelése éppen olyan képtelenség, mint az arányos részesedés követelése. (Social Statics.) Végre Pikler is úgy vélekedik, hogy az egyik ember szükségleteinek kielégítését a másik ember szükségleteinek kielégítése gátolja. (Jogbölcsélet 164.1.)

Mindenik azt tartja tehát, hogy a Föld nem bírja az embert eltartani. Pedig a hiba nem a külső természetben, hanem a társadalmi intézményekben rejlik. Ha a Föld nagysága megtízszereződne is, akkor is természettani kategóriának neveznék a céhbeli közigazdák az ínséget. Hiszen még ma is annyira néptelen a Föld, hogy a legsűrűbben lakott Európában is alig ötven ember esik az egységterületre, Ázsiában pedig csak huszonkettő, Afrikában és Amerikában tíz, s végre Ausztráliában csak három. Browning nagyon helyesen mondta, hogy az ínség nem egyéb, mint a természet nagylelkűségének korlátozása

Az ínség tehát nem természettani, hanem társadalmi kategória, nyilvánvaló, hogy segíteni lehet rajta. Már feljebb mondtam, hogy csak azok a szükségletek keletkeztek, melyeket a természet ki is tud elégíteni. A Földön előbb jöttek létre az élet föltételei s csak azután keletkezett az élet. A kettő oksági kapcsolatban van. Ha e föltételek eltűnnek, megszűnik az élet is.

A mai gazdasági és jogrendben azért nagy az ínség, mert a termelés korlátolt s a részesedés elégtelen. A hivatalos közgazdák azzal csitítják az éhezőköt, hogy a gazdasági élet fejlődésével a tőke is szaporodik, s akkor majd nagyobb lesz a bér is. Ők ugyanis abból a hibás elvből indulnak ki, hogy van béralap, és annak növekedésével a bér is gyarapszik. A termelésre használt tőkét a munkások számához viszonyítva, nevezik béralapnak. Ilyen nincsen s így növekedése is csak képzeleti, mert hiszen a föld- és tőkejáradékot élvező dologtalan sem őseinek köszönheti, hogy nem hal meg éhen, hanem a mai munkásoknak, akik a javakat termelik. Szükségletet csakis folyton újra termelt javakból lehet kielégíteni. De meg a munkabér sem a tőkéből telik, hiszen az a munka termékének csak egy hányada, mely a többi hányaddal együtt a tőkét szaporítja, mielőtt bérfizetésre kerülne a sor. (Henry George, *Progress and Poverty*. New-York, 1880.) De meg éppen a bérrendszer az ínség egyik oka, amely az újkori rabszolgaságot megteremtette s csak arra való, hogy egy osztálynak dologtalan jövedelmet biztosítson. Jól mondja Ruskin, hogy csupán munka és takarékoság útján nem lehet nagy vagyonra szert tenni. Minden dús-

gazdag vagy a földnek lefoglalásából, vagy uzsorából, vagy a munka megdézsmálásából szerezte nagy vagyonát. A munkásoknak a naplopóktól való kifosztogatásából ered minden társadalmi baj. A naplopók csak annyit osztanak szét, amennyi a puszta élet lengésére föltétlenül szükséges, a munka gyümölcsére pedig egészen ráteszik kezüket és saját fényűzésükre s azokra a játékszerekre fordítják, melyekkel léhaságukat leplezni szokták. (Fors. II. köt. 432. 1.)

Schmoller azt tartja, hogy a mai jogrend és szokás az alsó osztályokat helyzetök javítására s jövedelmük szaporítására irányuló törekvésükben segíteni igyekszik (u. o. 543. 1.). Ez az igyekezet egyáltalában nincsen meg, sőt éppen az ellenkezőt igazolja a mai jogrend és szokás a tőke egyoldalú védelmével s a birtokos osztály dédelgetésével. A proletárság egyetlen fegyverével, a sztrájkjal, igyekszik helyzetén segíteni s a munkaidőt leszállítani és a bért emelni. És ezt az egyetlen fegyvert is igyekszik, a hatalom kezéből kicsikarni. Előbb kivételes törvénnyel próbál szerencsét s minden politikai joggal megfosztja az alsó osztályokat, így egyesületi és gyülekezeti, továbbá szervezeti joguktól, végre gondolat- és szólásszabadságuktól a sajtószabadság megszorításával s az izgatás vádjának alkalmazásával, végre szakszervezeteik felfüggesztésével az összetartást és együttműködést akarja lehetetlenné tenni. Ellenben a felső osztályok dédelgetésében határtalan s a meglévő kiváltságokat még azzal is megtoldja, hogy a fogyasztási adóval leginkább az alsó osztályokat sújtja s a progresszív adót mellőzi.

A mai jogrend és szokás, ami nagyon termé-

szetes az individuális ideológiánál fogva, igyekszik a fenálló vagyonyjogot tüzzel-vassal megvédeni s az ellenkező törekvést letörni, és egyáltalában át nem látja, hogy tehetetlen és sem a termelést a közszükségletnek megfelelően nem szaporíthatja, sem a termelt javakat arányosan meg nem oszthatja; nyilvánvaló tehát, hogy a jogrendet olyannal kell fölcserélni, mely a termelés változott viszonyához képest a közszükségletnek megfelel.

Pikler azt tartja, hogy törvényes döntés nem segít a bajon, mert bármilyen legyen a jogszabály, mindkét fél szükségleteit ki nem elégítheti. Szerinte a bajt csak úgy orvosolhatjuk, ha vagy a szükségleteket mérsékeljük, vagy a szükségleteket kielégítő eszközöket gyarapítjuk. (U. o.) Ez az okoskodás meg nem állhat, mert a mai jogrend mellett hiába tízszeresznők meg a Föld nagyságát, amint az imént mondtam, tehát hiába fokoznék a termelést, mert a termelt javak helytelen elosztása mellett a nép jelentékeny része nyomorogna. A szükségletek mérséklése sem lendítene a bajon, mert hiszen a proletároknak ma is átkozott kevés a szükségletük, de meg a szükséglet azért szükséglet, hogy annak kielégítését nem szabad elfojtani.

A bajon tehát csak törvényes döntéssel lehet segíteni, s éppen az a szocializmus célja. A szocializmus egyértelmű új jogrend megállapításával; mely akként intézkedik, hogy a külső, természetet és a termelés eszközeit ki kell venni a magántulajdonból. A magánjogot kell tehát közjoggá tenni, amint egy barátom nagyon helyesen megjegyezte.

Megszűnik tehát a magántulajdon? És az ember

semmit sem vallhat sajátjának? Hiszen az hallatlan merénylet. A magántulajdon szentségét nem szabad bántani, mondja minden individualista. Éppen ebben a kijelentésben rejlik a legnagyobb tévedés s a legkiválóbb ellentét. Mert a tulajdon szentségét éppen az individualista sérti meg legjobban. A kommunizmusban az én tulajdonom a mindenki tulajdona s mindenki tulajdona az én tulajdonom. Így lesz a szocializmusban is.

Ruskin is, aki a tulajdon szentségét védi, megbotránkozik a mai magánjogon. Ő szerinte a föld legyen azé, aki meg tudja művelni, és a szerszámok legyenek azé, &ki tudja használni. (U. o.) Ez a rend már teljesen más helyzetet teremt. A mai vagyongog szerint éppen fordított a helyzet. A föld azé, aki nem tudja megművelni, s a szerszámok azé, aki nem tudja használni.

Mi a tenni való tehát? A *társadalmi* munkamegosztás elvét kell becsületesen végrehajtani. Más szóval a munkamegosztást kell szocializálni. A *társadalmi* jelzőben benne van a szocializálás, a gyakorlati életben is meg van már a munkamegosztás, mert a szükségleteket kielégítő javakat közösen állítják elő. Csak a közösen termelt javak nincsenek még szocializálva. Ez tehát a legközelebbi tenni való.

A munkamegosztás elvénél fogva, az, aki a földet műveli, rendelkezik a munkájának gyümölcsével, és az, aki a gyalut használja, rendelkezik szintén munkájának termékével. Szóval a munka gyümölcse magántulajdon. És ott is, ahol egyesek nem végezhetik a munkát, hanem tömegesen vesznek részt benne, a termelt javak e munkában résztvevőké.

Ma a munka gyümölcse nem magántulajdon, hanem szabad préda, amit mint dologtalan keresetet zsebre vág, aki a munkában részt nem vészen.

Ha végbe megy a szocializálás, akkor megszűnik a munka kizsákmányolása, és akkor a munka díja a munka terméke lesz. Mivel azonban a munka termékét a száz- meg százféle foglalkozásnál, s a sokféleképpen végzett termelésnél fogva egy darabban ki nem oszthatják, bizonyos mértéket kell a javak megosztásában megállapítani. A megosztás kulcsa a végzett munkánál egyéb nem lehet. Egységül szolgálhat az idő. A mérték megállapítása csak a mai kor gyermekének, az individualistának, tetszik képtelenségnek, annál az egyszerű oknál fogva, mert ma nincsen semmiféle mérték. Ma az erőszak dönt. Ma az erőszakon nyugvó megosztásnál fogva az érdemtelen végtelen sokat, az érdemes szertelen keveset kap, ami az egyik oldalon nagy vagyont, a másikon nagy szegénységet jelent. És éppen ez a vagyoni nagy különbség képtelenségnek tünteti föl az igazságos megosztás lehetőségét.

A megosztás mértékének a megállapítása nem fog nagy akadályba ütközni. Ma nincsenek a szükségletek kielégítve, s azért azok kielégítése is lehetetlennek tetszik. Mikor azonban a kielégítés valóra válik, akkor a részesedés kérdése, ami ma elsőrendű kérdésnek tetszik, harmad- és negyedrendűvé zsugorodik. Ma egyrészt a kapzsiság és másrészt az ínséggel járó elégedetlenség lazította meg az emberekben az együvé tartozás érzetét. Mikor azonban a nagy gazdasági ellentét s a kizsákmányolás lehetőségének megszűntével a közösség és az együvé tartozás érzete újból

helyreáll s teljes mértékben kifejlődik, megváltozik és; megjavul az erkölcsi fölfogás is és megkönnyíti a békés megegyezést.

Ma, amint az imént mondtam, a szükségletek: kielégítése is lehetetlennek tetszik, nem azért, mert az: egyik szükségleteinek kielégítése a másik szükségleteinek kielégítését gátolja, hanem, mivel az egyiknek kiváltsága és zsarolása a másinak az élethez való jogát megsemmisíti. Ma azonban nem csak lehetetlennek tetszik a szükségletek kielégítése, hanem az valóban lehetetlen is, mert a mai gazdasági és jogrend képtelen annyi munkaalkalmat előteremteni, amennyi a közszükség fedezésére föltétlenül megkívánatik.

A termelés szocializálásával annyi lesz a munkaalkalmak száma, ahány a dolgozó kéz. A munkaalkalmak számának az emelkedésével a termelt javak mennyisége is nő, annyira, hogy a közszükséglet fedezése hiányt ne szenvedjen. Az individualizált termelésben a javak forgalmi ára zavarja meg és akasztja meg a termelést, míg ellenben a köztulajdon rendjében a javak használati értéke szabályozza és kibővíti a termelést. Az individualista rend a magántulajdon gyarapítása végett üzi a termelést, ellenben az utána következő rend a közszükség kielégítése végett, ami a közjólét egyedüli biztosítója. A mai kor sötétben tapogatózik s csak úgy vaktában termel, a jövő társadalmi rend pedig tervszerűen s oly kiterjedésben, amennyi az élettani és a társadalmi szükségletek kielégítésére szükséges. Az individuális társadalom tehetetlen és fülíg adós, annyira, hogy az egyes országok alig bírják már az adósság kamatát fizetni. Van-e még ember, aki érte rajong? Nem sok. Legfeljebb

pár kiváltságos, akik a maguk érdekét féltik s azt kiabálják, hogy a fölforgatók a haza ellen törnek.

A reformálásnak, az újításnak embereit mindig izgatóknak és fölforgatóknak nevezték a boldog birtokosok (beati possidentes), s mindig üldözték és megbüntették. Azonban minden üldözés haszontalan s a fejlődés útját meg nem akaszthatja, mert épp ellenkezően az idő forgókereke végtére is a kerékkötőket zúzza agyon.

Nagyon természetes, hogy minden újítás fölforgatás, az elavultnak fölforgatása. És azért ki kell küszöbölni a büntetőjogból azt a rendelkezést, mely az újításra való törekvést bűnös cselekedetnek minősíti. Büntetőjoggal különben is sohasem tudták a haladás útját megakasztani, mert a fejlődés nem büntetőjogi, hanem hatalmi kérdés, a társadalmi osztályok hatalmi kérdése. Az erőpróba pedig mindig a haladás javára dönt, mert a társadalmi életben a haladás és korlátozó erő eredője a haladás irányában mozog.

E haladás értelmében az élet színvonala is emelkedik. E színvonal a szükségletek, vagy más szóval a termelés mértéke, és mivel a mai jogrendben fordított a viszony a termelés mesterséges korlátozása miatt, minélfogva a termelés az élet színvonalának a mértéke lett, nyilvánvaló, hogy e jogrend meg nem állhat.

VIII. FEJEZET.

A társadalmi munkamegosztás.

A társadalmi munkamegosztáson nem az ipari munkának apróbb részekre osztását, hanem az embereknek különböző foglalkozásra és mesterségekre tago-

lását értem. Innen a különböző pályaválasztás. Bücher körülbelül tízezerre teszi a különböző mesterségek és pályák számát.

A céhbeli közgazdák az ország lakosságát két osztályra bontják: termelőkre és fogyasztókra. Termelőnek nevezik a heréket és fogyasztónak a munkásokat. *Lucus a non lucendo*. Nem veszik észre, hogy fogalomzavarban vannak. Éppen fordított a viszony, mert fogyasztók a birtokos osztály és termelők a munkásosztály. A termelt javakat nem az ösöktől nyert kiváltság és vagyon állítja elő, hanem mindenkor az élő izomerő, azaz a munka. A vagyont mindenkor újra meg újra kell termelni, mert különben az egész mindenség csak holt tőke. Az ország vagyona nem egyéb, mint a termelt javak összessége, mert szükségletet csakis újra meg újra termelt javakkal lehet kielégíteni. A munka tehát minden értéknek és így a vagyonnak is egyedüli forrása.

A munka tehát az egyedüli termelő tényező és ha a munka bizonyos oknál fogva egy időre szünetet tartana, akkor a javak készlete csakhamar elfogyna és új javakra megint csak munka útján tennénk szert.

A társadalmi munkamegosztás elvénél fogva a társadalom nem két osztályra bomlik, amint a hivatalos közgazdák gondolják, tudniillik termelőkre és fogyasztókra, hanem csak egy osztályra, t. i. termelőkre. Ezt a kérdést nem feszegetik és nem tisztázzák, mert akkora proletárság vezérszerepe azonnal nyilvánvaló volna.

Ez az osztály, már mint a termelők, egyúttal a fogyasztók is, mert hiszen az ember csakis azért dolgozik, hogy élettani szükségletét ki tudja elégíteni. Ha szükségletét más úton elégíthetné ki, akkor ahhoz

folyamodnék, amint a mai gazdasági rendben sok ember teszi, akik másnak a munkája után élnek. Ezek a kizsákmányolók.

A szükségleteknek munka útján való kielégítése nagyon fásasztó, kivált a mai jogrendben. Ma még felesleges fáradsággal keresi meg az ember mindennapi kenyerét. Egyszer már említettem, hogy az élet célja a szükségletek könnyű kielégítése, szóval a munka megkönnyítése. Ezt a célt az individualista jogrend meg nem valósította s meg sem valósíthatja,, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a társadalmat két osztályra bontja a munkásokra és a munkátlanokra.

Az individualizmus hadilábon áll a szociális munkamegosztással, annyira, hogy keretébe egyáltalán bele nem fér. Mivel pedig a munkamegosztás a társadalmi fejlődésnek politikai és gazdasági föltétele, nyilvánvaló, hogy a megbontott társadalmi béke addig helyre nem áll, míg e föltétel nem teljesül.

A munkamegosztás elvénél fogva a társadalom minden tagja termelő és fogyasztó egyaránt. Joga van tehát mindenkinek úgy a termeléshez, mint a fogyasztáshoz, miként az ős állapotban és a kommunizmus idejében volt, mikor a munkamegosztás még nem volt társadalmi intézmény. A kabilnak meg a pápuának megvan a termeléshez és a fogyasztáshoz való joga, mert náluk az individuális értelemben alkalmazott munkamegosztás még nem uralkodik.

A munkamegosztás a termelést szaporábbá és tökéletesebbé teszi, annál az egyszerű oknál fogva, hogy tanult munkásokat nevel. Ugyanis a munkamegosztás és a pályaválasztás egy. Már pedig nyilván-

való, hogy a tanult mesterember különb javakat termel, mint a tanulatlan kabil vagy pápua, de e kiválóságból semmiképpen sem következik, hogy többet dolgozzék s mégis kevesebb jussa legyen a termelt, javakhoz, mint azoknak.

És mégis úgy van, mert az individualizmus egyáltalában nem tudja a munkamegosztás elvét érvényesíteni, annyira nem, hogy még a munkához való jogot is elsikasztotta. A munkamegosztás elvét mindenáron érvényre kell emelni, annyival is inkább, mert az a haladás föltétele, lévén az a szaporább föld m ívelésnek és műiparnak megteremtője s a tudományos és művészeti alkotások úttörője.

A mai jogrend oszlopos védői nem is akarják a munkamegosztás elvét diadalra vezetni, mert akkor elesnék a föld- és a tőkejradék, ami a dologtalan keresetnek egyedüli forrása. Már pedig éppen e forrás az individualizmusnak díszje és virága, lévén a virilizmus és a plutokrácia az ő ékessége és büszkesége. A mai jogrend tehát nem akarja, de nem is tudja a munkamegosztás elvét, vagy, ami majdnem egyre megy, a munkához való jogot érvényesíteni. Mithoff azt mondja, hogy az állam a munkához való jogot nem biztosíthatja. (Schönberg Handbuch der politischen Oekonomie. I. köt. 648. 1.) Az individualista Spencer is képtelenségnek tartja a munkához való jogot, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a társadalom egyes tagjai tartoznának a többiek munkájáról gondoskodni, így A. tartoznék B. és C, B. tartoznék A. és C. munkájáról gondoskodni és így tovább a többiekről, a milliommokról, akiből a társadalom áll, ami szerinte kivihetetlen. (Social Statics.

142. 1.) Persze az individualista csak a fenálló jogrendet és az abban kifejlődött gyakorlati életet látja s azért a gazdasági élet jelenségeit általános érvényességgel ruházza fel, ami bármely jogrendben egyképpen nyilvánul. így látja, hogy van munkanélküliség, s azt hiszi, hogy az minden jogrendnek különös sajátsága. Pedig az csak az individualizmus különös sajátsága. A munkanélküliség folytán sokan kinrekednek a munkából s azt hiszi, hogy az mindig úgy volt s úgy lesz. Pedig kevés munkaalkalmat csak az individualizmus ismer, mivel nála a magánjog dönt. A kabil meg a pápua nem ismeri ezt a vitás kérdést, mert nálók kiki annyit dolgozhat, amennyi neki tetszik, hozzáférhetőek lévén a munka eszközei. A kommunizmus sem ismeri ezt a vitás kérdést, mert ott sincsenek a munka eszközei kisajátítva. Így a szocializmusban sem fognak azon versengeni, hogy A. és B.-nek ki tartozik munkát adni, mert annyi lesz a munkaalkalmak száma, ahány munkabíró ember van, tekintvén a termelt javakat nem nyűgnek, hanem áldásnak, s tudván azt, hogy a termelt javak mennyiségének növekedésével egyenes arányban nő a közjólét is. így a jövő társadalmi jogrendben a munkához való jog nem lesz vita tárgya és a kérdést föl sem vetik.

Ruskin már helyesebben fogja föl e kérdést, mint Spencer. Ő azt mondja, hogy mivel mindenki'„, dolgozni kénytelen, hogy kenyerét megkereshesse, dolgozni pedig nem lehet anyag és szerszám nélkül, nyilvánvaló, hogy a kormánynak gondoskodni kell arról, hogy az mindenkinek kellő mennyiségben rendelkezésére álljon. (U. o.)

A hivatalos gazdasági írók nagyra vannak a munkamegosztással, nyakra-főre dicsérik, de nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni, hogy a mai jogrendben egyáltalában hiába keressük. Mert a társadalmi munka csak a kisajátítottak vállán nyugszik, a kiváltságosak pedig élvezik annak gyümölcsét. Maga az az osztály, mely a munkában részt vesz, a termelt javakból oly keveset kap, hogy csak pusztá életét tengeti. A munkamegosztás elve szerint közösen termelik a javakat, tehát a termelvények köztulajdon.

Az individualista ezt nem akarja, hanem a termelvényeket annak juttatja, aki a termelésben részt nem vészen.

Az individualizmus tehát képtelen a társadalmi munkamegosztás elvét érvényesíteni. Ez a feladat a szocializmusra hármlik, és az lesz első kötelessége. Ennek az elvnek végrehajtásával átalakul az egész társadalom s rögtön kitűnik, hogy az új jogrend szerint a munka nem egyéni, hanem társadalmi, lévén a munka a társadalom gazdasági szükséglete és így a társadalmi munkamegosztás útján termelt javak sem magán-, hanem köztulajdon.

A szociális munkamegosztás társadalmi, még pedig bentermett intézmény, éppen mint a ménéknél és a hangyáknál is. Az tehát ösztönön nyugvó és ősi intézmény. Ellenben a gazdasági munkát a szükség hozta létre, mert a megszorodott népességgel szemben elégtelenek voltak a szabad javak. Ezeket termelt javakkal kellett pótolni s így keletkezett a gazdasági munka. Ez a munka azonban nagyon fárasztó s azért aki tehette, kivonta magát az alul. Előbb rabszolgával, később jobbággal végeztette a munkát s a fel-

szabadulás után pedig napszámossal. Innen szolgálízü még ma is a munka s aki teheti, másnak a nyakába varrja.

Az idegenkedés azonban nemcsak onnét ered, hogy szolgálízü a gazdasági munka, hanem mert nem természetes. Mesterséges helyzetbe sodorja az embert, kiragadván rendes kerékvágásából. Egyes idegcsoportok egyoldalú felhasználásával s a többieknek elhanyagolásával megzavarja a közérzést, fásultságot és fájdalmat váltván ki. így tesz minden gazdasági munka s még inkább akkor, ha az ipari s még inkább a gyáripari munkamegoszlásnál fogva folyton apróbb részletekre szakadozván, az egyoldalú működést még jobban fokozza és az embert géppé aljasítván, arra kárhuztatja, hogy teljes életében egy szakbeli foglalkozás részmunkájának rabja legyen. Az egyoldalú s az egész életre kiható részfoglalkozás idegelgyengülésre, elbutításra s elfajulásra vezet. Innen az ipari betegségek nagy száma s az életkor jelentékeny megrövidülése. Csak a szabad foglalkozás kellemes, mert leginkább megfelel a vágynak és a tehetségnek s az üres órákra esvén, szórakozást nyújt. Azonkívül az összes idegcsoportokat foglalkoztatja, azért káros hatása majdnem teljesen elesik.

Ha tehát a munka fájdalmas érzéssel s utóbb elfajulással jár, nagyon természetes, hogy a proletárok a munkaidő megrövidítésének orvosságához folyamodnak s mivel a mai jogrend és szokás e törekvésnek sem kedvez, nyilvánvaló az összetűzésnek és osztályharcnak elkerülhetetlensége. És mivel ez az orvosság közérdeket szolgál s társadalmi kórt van hivatva gyógyítani, az is nyilvánvaló, hogy nem az uralkodó

osztályok, hanem a proletárság kerül ki győztesen ebből a harcból. Ez erkölcsi követelmény s az erkölcsi diadal elkerülhetetlen.

A szocializmus ebből az elvből kiindulva, nemcsak arra törekszik, hogy a munkaidőt az egészség-tani és erkölcsi elvnek megfelelően rövidebbre szabja, hanem az oktatásnak szélesebb alapra fektetésével s az általános műveltség emelésével lehetővé tegye, hogy az ember egyik foglalkozási ágból a másikba könnyebben átmehessen, s hogy a váltógazdaság a munka körében is érvényesülhessen. Azért mondja több szocialista író, hogy mindenkinek legalább is két foglalkozás köre legyen, mindenik csak pár órára szabva, hogy felváltva űzhesse s egészségét meg ne rontsa. Az utópia csak addig az, míg az erőszak a közérdeket legyűri. A közérdek felülkerekedésével valósággá válik. Mindig rajongónak és izgatónak tartották a kiváltságosak és a vakok azokat, akik a közérdeket többre becsülték a magánérdeknél. Így nevezték azokat, akik a rabszolgaság eltörlését szóval és írásban sürgették, s így nevezik azokat, akik a szegényt és a gazdagot a társadalomnak nem lényeges, hanem csak történeti, szóval átmeneti elemének tartják. A társadalomnak csak két lényeges és állandó eleme van: a gyöngé és az erős. Jól tudja a szocializmus, hogy a különféleség a társadalom mozgató ereje, és az osztályok kiküszöbölésével nem a különféleségnek, hanem csak a kiváltságnak vet véget. A szocializmus tehát nem ismer kiváltságot, csak kiválóságot.

More Tamást is rajongónak – és izgatónak neveztek kortársai közül a dologtalan keresetet élvezők, mikor a 15. században megírta, hogy az igazi társa-

dalomban nincsen szegény és gazdag., hanem csak munkás, mert mindenki dolgozik, kormányzó és kormányzott egyaránt. És a munka nem megalázó s azért nem is szaporátlan. Kiki jó kedvvel végzi dolgát, annyival is inkább, mert csak hat óra a munkaidő s az arányos részesedés folytán inségről szó sincsen. Ily helyzetben jut idő bőven a szabad foglalkozásra, önképzésre és szórakozásra, amiből mindenki kiveszi a maga részét s erejéhez képest hozzá járul a közjó istápolásához.

Már közeledünk ehhez az állapothoz. A nyolc órai munkanap ma-holnap általános lesz. A nyereszkedő kor emberei is kezdik átlátni, hogy a munkanap megrövidülése a testi erő gyarapodásával karöltve jár., ami viszont a munka szaporaságának a föltétele. A proletárok fajsúlyának növekedésével s még inkább a nyereszkedés kiküszöbölésével a szocializmus győzelme után, nyolc óráról fokozatosan lejjebb fog szállani a munkanap. A munkanap mértéke a közszükséget kielégítése lesz. És mivel az egészség és a jó munkakedv, továbbá a műszaki tudás haladtával a gépek tökéletesedése a munka erejét és szaporaságát fokozza, nyilvánvaló, „hogy a munkanap nem nőni, hanem fogyni fog.

IX. FEJEZET.

Az erkölcs.

Az erkölcsi érzet épp olyan érzéki sajátágunk, mint akár a látásunk vagy a hallásunk, tehát szintén érzék számba megy, azzal a különbséggel, hogy míg látó és halló érzékünk élettani feladatot teljesít, addig

erkölcsi érzékünk társadalmi feladatok szolgálatában áll; más szóval, míg a többi érzékünk önző célokra szolgálnak, addig erkölcsi érzékünk az önzetlenség szolgálatában áll. A magában élő embernek fogalma sem volna az erkölcsről, de szüksége sem volna rá, mert az csak a társas élet szüleménye. Kitűnik az az erkölcs fogalmából is, mely szerint erkölcsös tett az, amely a társadalom javára szolgál. így tehát az erkölcsi érzet szociális érzék születtje. Darwin is azt tartja, hogy az erkölcsi érzet a társadalmi ösztönökből ered (The descent of man.).

Ha az erkölcsi érzet testi szerveinkkel semmiféle kapcsolatban nem volna, akkor szerveink épsége vagy betegsége semmi hatással sem volna rá. De nem úgy van ám. Szervezetünkkel oly szoros kapcsolatban van, hogy külön szerve van, akár csak az ízlésnek vagy a tapintásnak. Már a régiek is ismerték a szervi kapcsolatot, csak hogy nem jártak helyes nyomon. A régi görögök szerint az erkölcsi érzet fészke a máj; a szókészletnek idevágó kitételei közül számosak, még ma is járatosak: epés, melankolikus (fekete epéjű), fehér májű. Arisztotelész feljebb költöztette: szerinte nem a máj, hanem a szív az erkölcs rugója; a szív buzdít nagy tettekre, a felebaráti szeretet, a hősök tisztelete és bámulata, a kegyelet, a jónak és nemesnek szeretete és a közjó iránt való fölbuzdulás, mind a szív fölhevülésével áll szervi kapcsolatban. Innen az újabb keletű terminológia: jó szívű, nemes szívű. szíves, szívtelen és jóért, nemesért dobogó szív. Sokan, így kivált a költők még ma is a szívet tartják az erkölcs fészkeének, sőt akad tudós is, aki így gondolkozik, például Felméri, aki azt tartja, hogy az

ember nemcsak értelemből áll, mely ismerni óhajt, hanem szívből is, mely érez, s az emberekhez szeretettel vonzódik. A szív világa sok tekintetben ellenlábasa a fej világának, az érzelem a gondolatnak. A szív érzelmei éppúgy megkívánják a nevelést, mint az értelemé. (Neveléstudomány II. kiadás 523., 524. és 577. 1.).

Felméri és Arisztoteles egyaránt tévedésben van, mert a szív éppen oly keveset törődik az érzéssel és az akarattal, mint a máj vagy a vese; sem érzelem, sem értelem nincsen benne, a jót a rossztól nem tudja megkülönböztetni. A szív- és a májbajosak különbséget tudnak tenni a jó és a rossz között, de a hülyék nem tudnak, még kevésbé az örültek; a részegek sem tudnak, mert hiszen a részegség örültségnél nem egyéb. A delirium tremens, az alkoholos delirium az agyhártya-gyuladás következménye. Az erkölcsi hülyeség, az angolok moral insanity-ja éppen olyan elmebaj, mint a bárgyúság vagy akár az örültség.

A jót a rossztól csakis az ítélet útján tudjuk megkülönböztetni; az ítélet székhelye pedig sem nem a máj, sem nem a szív, hanem az agyvelő. Az ítélet, mint tudatos cselekvés, itt megy végbe. Az öntudat a külső és belső hatásokról képzeteket alkot. Az öntudat cselekvése érzésben, gondolkozásban és akaratban nyilvánul. Az érzés a hatások eredetéhez képest kétféle: külső és belső, vagy tárgyi és alanyi; a tárgyi hatások érzékeink és idegeink útján érzést keltenek, így ismerjük meg a világot; az alanyi hatások az agyvelő meg az idegek útján szintén érzést keltenek, így ismerjük meg önmagunkat. Ez érzések minden-

kor az öntudatban jutnak kifejezésre, és ha az öntudat állapota változik, az érzések is változnak; innen a különböző' egyének és népek különböző erkölcsi szemlélete.

Az öntudat székhelye az agy, és mivel az erkölcsi érzet az érzéssel és az akarattal, tehát az öntudattal a legszorosabb kapcsolatban van, nyilvánvaló, hogy az erkölcsi érzetnek és az értelemnek közös szerve az agy. Eszerint az erkölcsi érzetet az értelmi érzetekhez kell soroznunk, mert nyilvánvaló, hogy az értelmi érzet gondolkodásunk tárgyával, az erkölcsi érzet pedig gondolkodásunk és cselekvésünk öntudatával van kapcsolatban.

E tényből kitetszik, hogy az erkölcsi érzetet épp úgy kell nevelnünk, mint az értelmi érzetet, de kitetszik az is, hogy a környezet és a különböző viszonyok döntő hatással vannak az erkölcsi fölfogásra és a cselekvésre. Így a szociális és gazdasági rend mindenkor rányomja a saját bélyegét az egyéne és a társadalomra, még inkább a hatalmi tényezők, más szóval az erkölcsi élet a jogrend lenyomata. Innen a különböző korszakok s ,még inkább a különböző jogrendek különböző erkölcsi fölfogása.

Feljebb már mondtam, hogy az erkölcs szociális fogalom, és hogy erkölcsi érzékünk az önzetlenség szolgálatában áll. És mivel társadalmi ösztönökből veszi eredetét, nyilvánvaló a többi ösztönökkel való szerves kapcsolata. Felvetem már most azt a kérdést, mi hát az erkölcs föltétele? Mindenesetre az ösztönök kielégítése, mert az önzetlenség csak ott kezdődik, ahol az önzés ki van elégítve. Ahol inség uralkodik, ott szeretetről szó sem lehet.

Vajjon az ösztönök kielégíthetők-e? Minden esetre, mert csak oly ösztönök keletkeztek, melyek kielégítésének föltételei megvannak. Ha valamely jogrend e föltételeket nehezen hozzáférhetőkké teszi avagy megsemmisíti, nem az ösztönök pusztulnak el, hanem a jogrendnek kell megsemmisülnie, annál az egyszerű oknál fogva, hogy nincsen erkölcsi alapja.

Ős állapotban és a kommunizmusban semmi sem állja útját az erkölcsi érzet kielégítésének, mert a közjó iránt való munkálkodást s a felebaráti szeretet megnyilatkozását lehetővé teszi az ösztönök kielégítése. Ebben a két korszakban a társias érzés és az együvé tartozás érzete nagyon, ki van fejlődve. köztulajdon intézménye nem teszi lehetetlenné a szükségletek kielégítését és sem az örült versenyre, sem a felebarát kizsákmányolására nem sarkalj a az embert. A termelt javak egyenletesen oszlanak meg és azért a vagyonbeli kirívó ellentét, a dúsgazdagság és a nyomasztó szegénység, ismeretlen fogalom. A szociális tulajdonságok kifejllesztésére tág tér nyílik, ami az erkölcsi életet lehetővé teszi.

Az individualizmus a köztulajdont magántulajdonná tette s így az embereket két osztályra osztotta: birtokosokra és birtoktalanokra. Ettől fogva az erkölcsi érzet teljesen megváltozott s a szociális tulajdonságok mind elfajultak. A munka értéke alászállott s a vagyon tisztelet tárgya lett. A cenzus meg a virilizmus döntő szerepet játszik a közigazgatásban és a kormányzásban s még az igazságszolgáltatás sem követi az egyenlőség elvét, hanem tekintettel van a két osztályra: védi a birtokos osztályt és vétség esetén mindig enyhébb büntetést szab a kiváltságosra, sőt

többnyire büntetlenül futni engedi. Vétségnek minősíti, ami nem vétség, mert a büntető törvénykönyvbe oly rendelkezést vesz be, mely az osztályok ellen való izgatást büntetéssel sújtja. Az izgatás fogalmát szorosán meg nem állapítja, a maga érdeke szerint magyarázza s az újításra való törekvést is izgatásnak minősíti. Szóval a reakció szolgálatába szegődött s a sajtó- és gondolatszabadságot korlátozza s a gyülekezeti és egyesületi szabadságot úgy kezeli, hogy a birtokos osztály teljes szabadságot élvez, a birtoktalan pedig elesik attól. A munka szabadságát lehetlenné teszi. A munkához való jogot elkobozza s a javak egyenletesebb megosztására való törekvést tüzel-vassal üldözi. Sztrájk törvényt alkot, amivel a munka szabadságát teljesen megsemmisíti. Osztályharcot teremt s hatalmi súlyával csak a birtokos osztályt védi, a gyöngébbet teljesen elnyomván.

Így az individualizmusban osztályos lett a jog, az igazság és minden politikai intézmény. Azzá lett az erkölcsi törvény is, minélfogva nem a közjó, hanem a magánérdek védelme lett a legfelsőbb törvény. „Az erkölcsök annyira elvadultak, hogy az erkölcsi érdek is hatalmi kérdés lett. Minden szociális érzet, így a felebaráti szeretet is kipusztult s az összes társadalmi intézmények nem a közszükséglet kielégítésének elvét szolgálják, hanem a magánérdeket és a dologtalan jövedelmet védik. A társadalmi béke felbomlott, örült osztályharc keletkezett, mely kegyetlenül üldözőbe vette mind azt, ami az osztály érdeket sérti. Nem csoda tehát, hogy az erkölcsi érzet utolsó szikrája is elhamvadt, úgy, hogy gúny tárgya a nemesebb gondolkozás: idealista gúnynévvel illetik, aki

a piszkos ár ellen úszik. Erkölcsi és anyagi javakkal és kitüntetéssel nem a nemesen gondolkozót árasztják el, hanem aki a fenálló erkölcstelen rendnek oszlopos tagja és harcosa.

A társadalmi béke fölbomlását s az erkölcsök elfajulását magok az individualisták is elismerik, de az okot nem magokban s nem az intézményekben keresik, hanem az emberi természetet okolják s a javulást s a béke helyreállítását a jövőtől várják, amikor az ember természete megjavul. Spencer is így gondolkozik s a társadalmi béke helyreállítását csak úgy véli elérhető, ha az ember tökéletesebbé s a társadalmi életre alkalmassá válik. (Social Statics 31. és 255. 1.) Ő szerinte az ember még nem alkalmas a társadalmi életre. Ez az ő egyetlen érve, amit mentségül föl tud hozni a szembe ötlő igazságtalansággal és erkölcsi elfajulással szemben. Ő nem veszi észre, hogy nem az ember alkalmatlan a társadalmi életre, hiszen akkor a természet meg se alkotta volna a társadalmat, hanem az intézmények nem felelnek meg, sem a természettannak, sem az élettannak. Nem veszi észre, hogy az ösztönök és szükségletek kielégítésének lehetetlensége nem a természettani s fejlődéstani törvényekben rejlik, hanem a meglévő intézményekben, melyek a földi javak bősége mellett ínségre kárhoztatják az embert s állandó válsággal sújtják az egyes országokat.

Úgy teszen ő, mint azok a hivatalos közgazdák, akik a tőke megszorodásától teszik függővé a munkás osztály helyzetének javítását, és nem veszik észre, hogy a tőke növekedésével az ínség fokozódik. A távol jövő, az elérhetetlen, soha sem kárpótlás a nyo-

morgó jelennek. Az augur is a túlvilági kárpótlással nyugtatta meg a kesergőt.

Ma az erőszak korát éljük s az dönti el az erkölcsi fölfogást is. Menger Antal is azt tartja, hogy az erkölcs a társadalom hatalmi viszonyától függ (Neue Ethik). Az osztályok hatalmi viszonya rásüti bélyegét a közerkölcsre is, annyira, hogy még a tudományos kérdések tárgyalása is e hatalmi viszony nyomása alatt áll. De még a közműveltség és a fölvilágosodás terjesztése is az osztályos hatalom tilalomfájába ütközik. Az osztályos erkölcs érdeke szerint készülnek az iskolai könyvek s a sajtó is az ő szolgálatában áll. Aki pedig magasabb erkölcsi és gazdasági szempontból bírálja a társadalmi elveket és jelenségeket, azt egyszerűen az izgatás és fölforgatás vádjával illeti és megbünteti.

És míg egy századdal ezelőtt a polgárság vezetett s a demokrácia kivívásáért a legtöbbet áldozott, természetesen a negyedik rend segítségével, addig ma egyedül a negyedik rend, a proletárság küzd az osztály uralom s annak reakciós intézményei ellen s mivel egykori fegyvertársai, a polgárság szintén a reakcióhoz szegődtek, annál nehezebb a küzdelem. És mivel a reformálás, az újítás útja mindig vérrel áztatott, az egyedüli fáklyavivők, a proletárok szolgálatják a vértanúkat.

A szocializmus ismét életre kelti az erkölcsi érzetet, azaz az együvé tartozás érzetét s a köztulajdon helyreállításával felebarátjában nem zsákmányt, hanem munkatársat fog látni az ember.

A szocializmus tehát magasabb erkölcsi és gazdasági kategória. Erkölcsi tekintetben azért, mert az

ösztönök kielégítését lehetővé teszi és gazdasági tekintetben pedig azért, mert a termelés szaporábbá válását eszközli.

És azzal elérjük az egyéni érvényesülés korát is, mert a munkamegosztás elvének végrehajtásával megdőlnek az osztályok s a politikai egyenlőség elvénél fogva eltűnnek azok az akadályok, melyek eddig az egyén érvényesülését lehetetlenné tették. Az erkölcs nem lesz többé osztályos jegyű s nem a hatalmi viszonyok függeléke. A jobbra és nemesebbre való törekvést nem fogják az izgatás vádjával illetni és fenyíteni s a fáklya fényétől nem fognak megijedni, mert vezérlő elv lesz, hogy a közműveltség áldásában mindenki részesüljön. A közösség és az együvé tartozás érzete teljesen ki fog fejlődni, ami eddig a magántulajdon intézménye folytán, elmosódott, sőt majdnem teljesen megsemmisült. És így lesz az együvé tartozás és közösség a közjóra való munkálkodásnak legjelentékenyebb tényezője.

X. FEJEZET.

A leszámolás.

Az individualizmus csődbe került, még pedig erkölcsi és gazdasági csődbe. Erkölcsi csődbe, mert a szociális tulajdonságok kiirtásával alkalmatlanná tette az embert a társadalmi életre, amit magok az individualisták sem tagadnak, amint Spencer idézéséből láttuk. Az arravalóság hiánya kitetszik a profit-hajhászásból, mely az embert is portékává sülyesztvén, a rabszolgaságnál is rosszabb helyzetbe sodorta.

Gazdasági csődbe, mert megvonta a munkához való jogot s azzal a munkamegosztás elvét elsikkasztotta, minélfogva a termelést annyira megszükitette, hogy megteremtette a munkanélküliség intézményét, az individualizmusnak eme sorvasztó kórját, mely elsorvasztja magát az individualizmust is.

A leszámolás kora tehát már nem messze van. És a likvidálás nem úgy fog végbemenni, amint a régebbi szocialista írók gondolták, hogy a proletárság hovatovább ínségesebb helyzetbe kerül, s hogy a tőke minél erősebb koncentráásával az alsóbb rétegek nyomorúsága folyton nő s értelmi színvonalá folyton süllyed, hanem épp megfordítva, a proletárság fajsúlya napról-napra nővén, elkövetkezik először a föld, s azután a tőke szocializálása. A munka, mint a társadalom politikai szükséglete, napról-napra hangosabban követeli jussát, napról-napra méltányosabb részesedéshez jut, míg végre eléri természetes díját, a munka termékét, s ezzel együtt természetesen fokról-fokra apad a föld- és a tőkejáradék, míg végre teljesen elapad.

A munkajáradék emelkedésével az osztálytudatos proletárság fajsúlya folyton gyarapodván, magába olvasztja a polgári osztályt s ezzel a művelettel teljesen demokratizálja, sőt ami több, szocializálja a társadalmat. Nincsen igaza tehát Schmollernek, mikor azt mondja, hogy az értelmi munka után élő magántisztviselők, közép- és felsőiskolai tanítók és a szabad foglalkozáson levő orvosok és ^v ügyvédek, továbbá a tudósok és művészek külön csoportot fognak alkotni s nem olvadnak belé a nagy és tágasabb munkásosztályba s annak törekvésével nem azonosodnak.

(Grundriss II. köt. 541. 1.) Már ma is látni való, hogy nevezett csoport sok tagja támogatja a szocialista mozgalmat s a proletárság fajsúlyának emelkedésével tömegesen átmennek. A tisztviselők, tanítók és orvosok már ma is szocialista fegyverrel küzdenek az individualista intézmények letörésére. A tudományos körök lassanként csatlakoznak már ma is. mert éppen ők látják át legjobban a kézi és értelmi munka kisajátítását. A proletárság fajsúlyának emelkedésével a szükségletek is szaporodni fognak. A szükségletek szaporodása pedig nem egyéb, mint a közműveltség fokozatos terjesztése és emelkedése.

A likvidálás megkezdődött már akkor, mikor az individualizmus erkölcsi és anyagi ereje annyira megcsappant, hogy kénytelen volt a szocializmus üldözésével felhagyni és hangoztatni, hogy most már ő is az eddig gyűlölt és üldözött szociális térre lép s ezen-túl szociális politikát folytat.

Az individualizmus azonban alkalmatlan a szociális politika üzésére, mert intézményei mind ellenállanak ennek a különben is nem őszinte törekvésnek, mely a háborgó tenger lecsillapítására kieszelt üres frázisnál nem egyéb. Az uzsorások kezébe került kormány kénytelen ezek szekerét tolni, minden egyéb csak szemfényvesztés. Nem szociális politika az, amit a mai osztályhatalom üz és osztályhatalmánál fogva egyebet osztályos politikánál nem is folytathat, amit teszen, az csak vergődés és porhintés, hogy tiszavirág életét pár órával megnyújtsa.

Az individualizmus a magántulajdon intézményénél fogva nem is üzhet szociális politikát. A magántulajdon intézménye ugyanis önös vonatkozásánál

fogva az altruizmusnak ellenlábasa. Az ő intézménye mindent individualizál, azaz egyéniesít: a munkát, a szükséglet kielégítést, a termelést, az oktatást, sőt még az ideológiát, azaz a gondolkodást is azzal együtt az erkölcsi fölfogást is. Individualizálja még a külső természetet is. Az analfabétákat bünteti s az analfabétizmust elősegíti, mert a tudatlanságot a magántulajdon javára kizsákmányolja s az olcsó termelés igájába hajtja. A fölvilágosodást csak abban a mértékben tűri és műveli, melyben kárt nem tesz az osztály érdekeknek. Iskola nem léte s az oktatás elhanyagolása kormányzati hiba és bűn, s e bűnéért mégis az egyént, az analfabétát teszi felelőssé s megfosztja minden politikai jogától. Minden intézménynek s azzal együtt az erkölcsi fölfogásnak szocializálására csak a szocializmus képes s azért teljesen új világszemléletet teremt. Már eddig is nagyon becses vívmányai vannak, melyek napról-napra gyarapodnak. Így kimutatta, hogy az osztályuralom nem a közjó, hanem csak az egyesek javát mozdítja elő, továbbá, hogy a szükségletek kielégítése nem egyéni, hanem társadalmi feladat, s végre, hogy a munka sem egyéni szükséglet, hanem a társadalom politikai és gazdasági szükséglete, Ezek a megdönthetetlen elméleti igazságok már is erősen hozzájárultak az elavult ideológia megváltoztatására s a helytelen gazdasági elvek kiküszöbölésére, annyira, hogy ma-holnap közhelyekké válnak, úgy, hogy ha kenyértörésre kerül a sor, gyakorlati alkalmazásuk már nagyon gyöngé ellenállással találkozik, egy táborba hajtván a tisztán látókat és a fejlődés magasabb fokán állókat.

A likvidálást sietteti a munkának már meglévő

szocializálása. A társadalmi munkamegosztás révén ugyanis a munka közössége, valamint a termelt javak közössége is nyilvánvaló, mert hiszen egy mindenkiért s mindenki egyért dolgozik. A földműves nemcsak magának, hanem az iparosnak is szánt, és viszont az iparos is nemcsak magának, hanem más foglalkozású társainak is dolgozik. A munka szocializálása tehát már megvan, de a munka termékével még úgy bántik a mai jogrend, mintha az magántulajdon volna. Hátra, van tehát még a termelt javak szocializálása, ami azért ütközik ma még nagy nehézségbe, mert a föld- és tőkejárdék nagyon nagy s így a kiváltságosok helyzete még nagyon fényes, amit körömszakadtáig védelmeznek. És e védekezés annál könnyebb, mert a kormányhatalom is az ő rendelkezésre áll, tartván őket az erősebb félnek. Minél nagyobbak lesznek azonban a munkabérek, ami folyamatban van, és minél jobban megközelíti tehát a munka az ő természetes bérét, annál hatalmasabb lesz a munkásosztály helyzete s annál nagyobb a proletárság fajsúlya, viszont a kiváltságosok helyzete a föld- és tőkejárdék folytonos apadásával annál gyöngébb és tarthatatlanabb, úgyhogy a nagyon megfogyatkozott kiváltságot védeni nem lesz érdemes, sem nekik, sem a hatalomnak, s akkor a termelt javak szocializálása éppen olyan természetesnek és igazságosnak fog tetszeni, amilyen természetes maga a munkamegosztás.

Az individualizmust a kapitalizmus korszakának is nevezhetjük, mert a társadalmi munka gyümölcsét egyes tőkepénzesek tulajdonának tekinti, szóval a tőkét államnak tekinti az államban. A szocializmus ellenben

a munka korszaka lesz. A munka fölszabadul minden nyűgtől és teherrel s végre-valahára megkapja jutalmát, ami új korszakot jelent, mert lehetővé teszi a közszükségletek kielégítését s azzal együtt a társadalom magasabb fejlődését. És míg eddig a munka a tőke rabszolgája volt, addig ezután a tőke a munka járadéka lesz, melyet a közérdek javára fog fölhasználni.

Már a harmadik rend győzelme s a demokrácia érvényesülése nagy haladást jelent, mert a polgári foglalkozás megbecsülésével óriási lendületet vett az ipar és a kereskedelem s azzal együtt a feudalizmus korlátai lehullván, a termelés sokszorta megnövekedett. A politikai jogok kiterjesztésével a politikai szabadság is egyenes arányban nőtt, s bár nem teljes, de mégis valamelyes sajtó- és egyesületi szabadság keletkezett. A negyedik rendnek s kivált az osztálytudatosságnak megerősödésével azonban ma némi visszaesés mutatkozik, mert a birtokon belül levő polgárság, mint hajdan a hűbéres urak, osztályszabadságnak tekintvén a politikai jogok gyakorlását, konzervatívák lettek, s a sajtó- és gyülekezeti szabadság megnyirbálásával a negyedik rend politikai jogát igyekeznek elkobozni.

A polgárság tehát a haladást és fejlődést megkötni igyekszik, amivel elődjeinek, a feudális uraknak, a kerékvágásába került, ahonnan a proletárság fogja őt kikökkenteni s a teljes sajtó- és egyesületi szabadság megteremtésével a munka diadalát kivívni. Ez lesz a munka korszaka. A munka megbecsülésének a korszaka, mely a termelést megtízszerezi s azzal a közszükséglet kielégítését, szóval a népinség kiküszöböl-

lését lehetővé tévén, a kultúrát hihetetlen mértékben emeli.

A harmadik rendnek az emancipálása nem tudta sem az arisztokráciának, sem a plutokráciának hatalmát megtörni, sőt ennek az utóbbinak a politikai és erkölcsi hatalma a cenzus, virilizmus és pluralitás révén még növekedett, s ami nagyon szomorú, éppen a harmadik rendnek, a polgárságnak hozzájárulásával. Így a negyedik rend van hivatva arra, hogy a középkorból ránk szakadt ósdi intézményeknek és az osztály uralomnak véget vessen; ez a rend van hivatva arra, hogy nem a kiváltságot, hanem a kiválóságot jutalmazza. Az érdemet jutalmazni fogja nem a születés, hanem a munkálkodás révén. A közjó javára való munkálkodás lesz az egyedüli érdem.

A méhek társaságának nem az a célja, hogy a herék a mézet fölfalják, azért kidobják őket a kasból, hogy a dolgozó méhek s azzal együtt a faj megmaradását biztosítsák. Látnivaló, hogy a méhek szocializmusa a közérdek szempontjából, radikális eszközhöz nyúl. Az emberi társadalom célja sem az, hogy a herék a munka gyümölcsét megegyék, azért a heréket a közérdek szempontjából ártalmatlanná kéli tenni.

Az individualizmus dongái már recsegnek, annyira, hogy széthullással fenyegetnek; recsegnek már azóta, mióta az erkölcs föltételét megsemmisítette és mióta a termelés mai viszonyának többé nem tud megfelelni. Krónikus betegsége a krízis szakába lépett. Enyhítő szerek alkalmazása már nem menti meg a sorvadásnak indult szervezetet. Kapkodás, szemfényvesztés, de még megbánás és jobb útra térés sem szabadíthatja meg az agóniától.

Jól mondja Ruskin, hogy az összeomlás elkerülhetetlen. Az országnak fenéig kell a keserűség poharát kiüríteni. És ne gondolja senki, hogy megbánás, vagy más útra térés el tudja hárítani az országról elkövetett bárgyúságának szomorú következményeit. (U. o. III. köt. 32. 1.)

TARTALOM.

	Oldal
Előjáró.....	3
I. fejezet. Az élet föltétele	6
Az élet föltétele a szükségletek kielégítése.....	6
A javak helyes megosztásától függ a társadalom fejlődése.....	6
A mai jogrend sem nem igazságos, sem nem erkölcsös.....	7
A mai jogrend megsemmisíti az erkölcs föltételét.....	8
A kommunizmus az erkölcsös életnek kedvez.....	8
Az ember mai állapota sem nem jó, sem nem erkölcsös.....	9
Ha a szükségletek kielégítése akadályokba ütközik, erő- szakhoz nyúl az ember.....	9
A szükségletek kielégítése társadalmi feladat.....	10
Spencer szerint az arányos részesedés lehetetlen.....	10
Spencer szerint a részesedés mértéke a kínálat és a kelet.....	10
A részesedés mértéke soha sem volt a kínálat és a kelet.....	11
A részesedés mértéke a teljesített munka.....	11
A munkás díja a munka gyümölcse.....	12
Az embernek piaci ára van.....	12
Az ember a tőke rabszolgája.....	12
A társadalmi élet krónikus betegségben szenved.....	13
A krónikus betegség tünetei.....	13
Az országok eladósodása.....	14
Az eladósodás forrása.....	14
Ruskin: A gazdag irtózik a jövedelmi adótól.....	14
II. fejezet. A szükséglet fogalma	15
Az élet célja a szükségletek könnyű kielégítése.....	15
Az ember fölösleges fáradtsággal keresi meg kenyerét.....	16
A gazdaságtan nem tárgyalja a szükségletek kérdését.....	17
A szükséglet érzés.....	18
A szükségletek ismert mennyiségek.....	23
III. fejezet. A szükségletek osztályozása	25
A proletárság köre.....	26
A részesedés nem a szükségletekhez van mérve.....	27
A társadalom a természet alkotása.....	29
A fejlődés pályája.....	31
A társadalom szükségletei.....	32
A mai társadalmi rend megnehezíti a szaporodást.....	33
A mai népvándorlásnak gazdasági oka van.....	34
A munkanélküliek arányszáma.....	36

IV. fejezet. A szükségletek keletkezése	40
A szükségletek élettani úton keletkeznek	40
A lakás eredete	41
A ruha csak a hideg ellen véd.....	41
A szükségletek fejlődésre alkalmasak.....	43
A mai jogrend a szükségletek kellő fejlődését megakasztja.....	44
A munka ma még nem tisztelet tárgya.....	44
A tőkepénzes és az uzsorás here	44
A föld legyen azé, aki műveli.....	45
V. fejezet. A szükségletek sorrendje	45
Természetes és mesterséges sorrend	47
A munka föltétele nem a szegénység.....	48
Ma a munka föltétele a szegénység.....	49
A javak megoszlása a személyes érdemtől függ.....	49
VI. fejezet. A fogyasztás	49
A termelés és fogyasztás természettani tényező	50
A gazdaságtan a fogyasztás tudománya.....	50
A fogyasztás élettani jelentősége	51
A fogyasztás politikai jelentősége.....	51
A fogyasztás gazdasági jelentősége	52
A fogyasztás a haladás fokmérője.....	52
Előmozdító és korlátozó tényezők	52
Ma a fogyasztás nem alkalmazkodik a szükségletekhez	53
Ma a termelés nem alkalmazkodik a szükségletekhez.....	53
A fogyasztás felső és alsó határa.....	54
VII. fejezet. A szükségletek kielégítése	55
A föld még nagyon néptelen	55
Az inség a természet nagyvelkűségének a korlátozása.....	55
Nincsen béralap	56
A bér nem a tőkéből telik	56
A nagy vagyon a munka megdézsmálásából ered	57
A sztrájk a méltányosabb részesedés egyetlen fegyvere	57
Az inségen csak törvényes döntéssel lehet segíteni	58
A munka gyümölcse magántulajdon	59
A javak forgalmi ára zavarja a termelést.....	61
A termelés szocializálásával a munkaalkalmak száma megnövekszik	61
A köztulajdon rendjében a javak használati értéke kibővíti a termelést.....	61
Minden újítás az elavultnak fölforgatása	62
A fejlődés nem büntetőjogi, hanem hatalmi kérdés.....	62
Az élet színvonala a szükségletek mértéke	62
VIII. fejezet. A társadalmi munkamegosztás	62
A különböző mesterségek száma	63
A társadalom csak egy osztályból áll, a termelőkből.....	63
A vagyont mindig újra meg újra kell termelni.....	63

Minden érték munkánál nem egyéb	63
Az ember felesleges fáradtsággal keresi meg kenyerét	64
A munkamegosztás elvénél fogva a termelt javak köz- tulajdon	67
A gazdasági munka idegrontó	68
Csak a szabadfoglalkozás kellemes	68
A szegény és gazdag a társadalomnak csak átmeneti és alkalmi eleme.....	69
A munkanap mértéke a közszükséglet	70
IX. fejezet. Az erkölcs	70
Az erkölcsi érzék társadalmi feladatok szolgálatában áll	71
Az erkölcsi érzet székhelye az agyvelő	73
Az erkölcsi érzet értelmi érzet.....	73
Az erkölcs föltétele az ösztönök kielégítése	73
Az erkölcs a társadalom hatalmi viszonyától füg	77
A szocializmus magasabb erkölcsi és gazdasági kategória	77
X. fejezet. A leszámolás.....	78
A proletárok fajsúlya folyton emelkedik	79
A munkajáradék a földjáradékot kiküszöböli	79
Az individualizmus alkalmatlan szociális politika üzésére	80
Az osztályhatalom csak osztályos politikát űzhet.....	80
Az individualizmus a kapitalizmus korszaka	83
A szocializmus a munka korszaka.....	83